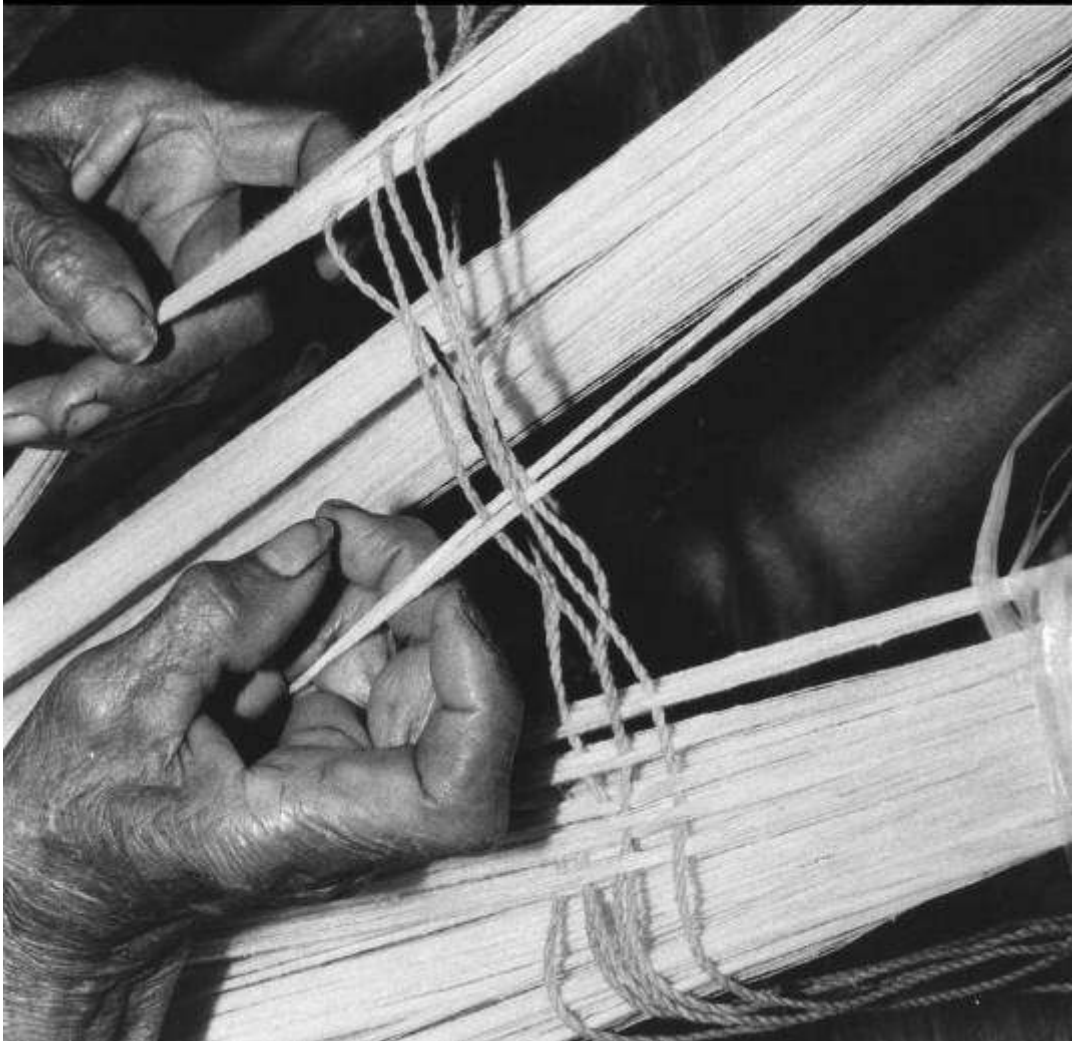

Een taal van draden

Ikat weefsels in de Savunese cultuur

Miep Spee

Een taal van draden

Miep Spee

1983

Manuscript gebaseerd op veldwerk op Savu aangevuld met bronnenonderzoek dat door persoonlijke omstandigheden van de auteur ongepubliceerd bleef. Wegens het grote publieke belang van dit historisch materiaal in samenwerking met de auteur ten dienste van onderzoek tot PDF bewerkt en openbaar gemaakt door Peter ten Hoopen, 2016.

COLOFON

Koninklijk Instituut voor de Tropen, Amsterdam:

- Kaart 1: Afdeling Carthografie
- Afb. 2, 3, 4, 5: Foto archief

Rijksmuseum voor Volkenkunde, Leiden:

- Afb. 8a: 52-134 coll. Zijnen Wortel 1865
- Afb. 8b: 52-133 coll. Zijnen Wortel 1865
- Afb. 16b: 52-131 coll. Zijnen Wortel 1865
- Afb. 16c: 1132- 15 coll. Goesel 1897
- Afb. 19a: 16-277 coll. S.Müller 1861
- Afb. 19c: 2078- 15 coll. Enserinck 1925
- Afb. 24b: 16-276 coll. S.Müller 1861
- Afb. 24c: 2078- 15 coll. Enserinck 1925

Dorothe Swinkels:

- Afb. 8c, 8d, 9, 10, 11, 12, 14, 16a, 17, 18, 20, 22, 23, 25, 26, 27, 42, 49

Miep Spee:

- Afb. 1, 6, 7, 13, 15, 21, 24a, 28 t/m 41, 43 t/m 48, 50 en omslagfoto's

INHOUDSOPGAVE

INHOUDSOPGAVE	4
VOORWOORD	7
INLEIDING	9
Omschrijving ikatten.....	11
HOOFDSTUK 1: HET EILAND SAVU	12
Geschiedenis en bestuur.....	12
Godsdienst, taal en cultuur.....	13
Economie	14
Sociale organisatie	15
Mannelijke afstammingslijn	16
Vrouwelijke tweedeling	16
Achtergronden van de wini-namen	17
Lidmaatschap: ana ina	17
Groepshuis	19
Het Kobe huis	20
HOOFDSTUK 2: DE WEEFSELS	21
1. Wat vreemdelingen zagen.....	21
2. Classificatie van weefseltypen	24
weefsels voor de vrouw.....	24
weefsels voor de man	24
Funkties van de weefsels.....	25
Dodenweefsels	26
Weefsels in economisch verkeer.....	27
Beschrijving van de ikatweefsels	27
weefsels voor de vrouw	27
Algemene vlakverdeling	28
Ikatbanen – naam, breedte en plaats	29
Effen banen.....	29
Kenmerken van verschillende sarungtypes	30
ei ed'o	30
ei raja	30
ei wo rapi	31
ei kelere.....	31
ei wo meddi.....	31
Sarungmotieven	32
Hoofd baanmotieven.....	32
hubi Ae.....	32
hubi Iki.....	33
Patola-motief	34
Nieuwe hoofd motieven	36
Motieven in de overige ikatbanen van de sarung	36
lane	37
j'uli.....	37
wo mea, wo tadu en kelutu	37
hammu	37
B. Omslagdoek (hig'i huri kettu).....	38
C. Schouderdoek.....	38
Weefsels voor de man.....	39

A. Selimut (hig'i huri)	39
hig'i huri wo heppi	40
Ikatbanen in de hig'i huri wo heppi	40
hig'i huri wo rapi	41
Ikatbanen in de hig'i huri wo rapi	41
Selimut-namen	41
hammu hig'i	43
B. Gordel (wai wake)	43
Dodendoeken	44
dodenweefsels voor een vrouw	44
dodenweefsels voor een man	44
wai labe	45
5. Ruitmotief, getallen en kleuren	45
Voorkeur voor oneven getallen	46
Dominante kleuren	48
Rode draden voor goud	49
6. Het bijzondere gebruik van weefsels	50
a. officiële aankleding van een kind	50
Huwelijk	50
HOOFDSTUK 3: HET PROCES VAN VERVAARDIGING	58
1. achtergronden	58

Bibliografie	83
Glossarium en Index	87

VOORWOORD

Praten over hun weefsels, tegenover wie dan ook, is voor de Savunezen taboe. Dat er na een veldonderzoek in juni 1980, juli '82 en juli '83 toch een afgerond geheel tot stand is gekomen, dank ik vooral aan Marie Addi Bireloedji, mijn belangrijkste informante en gulle gastvrouw uit Seba. Ondanks dat verbod verleende zij haar medewerking, vanuit de opvatting dat het vastleggen van de savunese textieltraditie waarde heeft. Waar zij als Christen de gebruiken niet meer in alle opzichten kende, werden anderen geraadpleegd.

Een tweede belangrijke rol heeft Dina Koreh uit Seba gespeeld. Zij heeft een levenslange ervaring in het maken van ikatweefsels. Obi Nalle uit Seba heeft mij geïnformeerd over de godsdienstige aspecten van de savunese cultuur. Johannes Tanya uit Bolou gaf inlichtingen over de mand met dodenkleren in Timu. Uit Mesara ontving ik gegevens over dit onderwerp van Benjamin Bunga. Ook pastoor Franz Lackner en vele, hier niet met naam genoemde kennissen op Savu hebben ieder op hun eigen wijze bijgedragen aan het welslagen van mijn onderzoek. Allen dank ik daarvoor hartelijk. Johannes Manu, die distriktsdirecteur was van het Kantor Perindustrian in Kupang, ben ik zeer erkentelijk voor zijn onovertroffen gastvrijheid en hulp. De bezoeken aan Savu zijn mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van het Prins Bernhardfonds en de Lerarenopleiding VL-VU in Amsterdam.

Tijdens de periode van studie en schrijven zijn de bibliotheken van het Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam, het Rijksmuseum voor Volkenkunde en het Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, beide in Leiden, van groot belang geweest. Van de bestudeerde literatuur wil ik speciaal de dissertatie van Dr.N.L.kana, *Dunia Orang Savu*, noemen. De volkenkundige musea in Nederland hebben mij verder toestemming gegeven hun Savu collecties te bezichtigen. De volgende personen hebben dat mogelijk gemaakt:

Drs.Jan.G.Avé, die mij ook met opmerkingen van dienst is geweest en Maria

Laman van het Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden, Rita Bolland van het Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam, Drs. Alit Veldhuisen-Djajasoebrata van het Museum voor Volkenkunde in Rotterdam en R.M.Suwondo Sudewo en Walter Cronert van het museum Nusantara in Delft. Voor hun opmerkingen bij manuscriptversies ben ik veel dank verschuldigd aan Dr. Leontine Visser, Drs. Alit Veldhuisen-Djajasoebrata en Geert van Dinteren. Mijn zus Jeanne ben ik erkentelijk voor haar type-werk.

INLEIDING

"Welk een grootheid van ornamentaal begrip, bij welk een verfijning. Het is niet door de vurigheid, het is allereerst door de stilte, de deftigheid en de tederheid, dat deze doeken schoon zijn."

Met deze woorden in de Timorbode van 1925 karakteriseerde de nederlandse literator en kunsthistoricus Just Havelaar een collectie Timorweefsels, waaronder ikatdoeken uit Savu. Deze verzameling was in Den Haag voor een verkooptentoonstelling door zendelingen bijeengebracht. Dat een kunsthistoricus een dergelijke expositie recenseerde geeft niet alleen de belangstelling in brede kring aan, maar ook de wijze waarop deze weefsels toen werden bekeken. Volkskunst, is de typering van Havelaar. Marie Jeanne Adams schrijft in 1969 over indonesische textiel in termen van "works of art". Eerstgenoemde kwalificatie lijkt mij juist, daar het bij deze textiel niet gaat om artistieke uitingen van individuele aard, maar om uitdrukkingen van collectieve ideeën en waarden volgens een vast schema.

Savunese ikatweefsels zijn waarschijnlijk voor het eerst getoond op de Koloniale Tentoonstelling van 1883 in Amsterdam. De daar geexposeerde doeken bevinden zich in zeer goede staat in het Rijksmuseum voor Volkenkunde in Leiden. De oudst bewaarde Savu-weefsels in Nederland behoren eveneens tot het bezit van dat museum. Ze zijn bijeengebracht door PH.F.B.von Siebold en Salomon Müller. De collectie von Siebold werd in 1837 door de nederlandse regering aangekocht. Müller schonk zijn verzameling in 1861 aan de nederlandse staat.

Toen aan het einde van de 19e eeuw in Nederland de eerste ethnografische musea werden opgericht, is daarin ook textiel uit het toenmalige Nederlands-Indië opgenomen. Vooral onder invloed van G.P. Rouffaer en J.A.Loebèr Jr. ontstond een gerichte belangstelling. De meeste Savu-weefsels blijken echter niet doelbewust te zijn verworven, maar via schenkingen in de musea te zijn beland. Hun beschrijvingen zijn uiterst summier en geven geen inzicht in de achtergronden van deze doeken. De eerste die over hun belangrijkste functies, met name hun groepsaanduiding en

ceremonieel gebruik, heeft gepubliceerd, is James J. Fox (Kahlenberg 1977). Savunese ikatweefsels presenteren zich daarbij als een systeem van visuele tekens. Hoe dit systeem werkt is door Fox globaal aangegeven. Een classificatie van doeken is er echter nog niet noch een beschrijving van ieder weefseltype. Het 'verhaal' dat zo'n kledingstuk vertelt is buiten Savu niet bekend. Het doel van deze publicatie is dan ook de taal van deze weefsels - hun uiterlijk, functie en betekenis - over te dragen, alsmede inzicht te verschaffen in het proces van hun vervaardiging. Dit laatste, omdat de wijze van productie samenvalt met de structuur van deze doeken. Het boek kan zo een bijdrage zijn aan wat Adams noemt: "The need for studies...".

De indeling van dit boek is bepaald door het verband dat bestaat tussen de ikatweefsels, de sociale organisatie en de religieuze opvattingen van de Savunezen. In het eerste hoofdstuk worden het eiland en zijn bewoners geïntroduceerd met speciale aandacht voor de sociale indeling van de savunese vrouwen. Daar deze indeling in hun ikatdracht wordt getoond en deze visualisatie een rol speelt bij de ceremonieën van de levensloop, wordt ingegaan op de taak van de vrouwen als behoedsters en uitvoersters van bepaalde rituelen.

Het tweede hoofdstuk concentreert zich op de ikatdoeken zelf. Eerst wordt een classificatie gegeven van alle weefseltypen, omdat ikatweefsels in oorsprong nauw verbonden zijn met de overige weefsels. Daarna vindt een beeldbeschrijving plaats van alle ikatvarianten. De opbouw van de weefsels is in het bijlagegedeelte gedetailleerd uitgewerkt. In dit hoofdstuk komen verder functies en gebruik van de ikatweefsels aan de orde en de wijze waarop religieuze opvattingen gestalte hebben gekregen in vlakverdeling en kleurtoepassing. Ook wordt een poging gedaan het ruitmotief te duiden.

Het derde hoofdstuk handelt over de vervaardiging van de ikatweefsels. In dit systeem van handelingen komt het grondschema van de doeken scherp naar voren. Afsluitend worden conclusies getrokken over hun oorsprong en ontwikkeling en over veranderingen in productie en gebruik.

Om zaken zo nauwkeurig mogelijk te benoemen zijn, waar nodig, savunese termen gebruikt. Op aanwijzing van mevr. Bireloedji is hierbij een schrijfwijze gehanteerd

die de juiste fonetiek weergeeft (uitleg op blz.84). Verder worden de gesloten savunese vrouwenrok en het open mannenkleed respectievelijk aangeduid met de indonesische woorden sarung en selimut.

Omschrijving ikatten

Ikatten is een verf- en weeftechniek, waarbij de motieven worden aangebracht op ketting-, inslag-, of ketting-è n inslaggarens (dubbelikat) voordat het weven heeft plaatsgevonden. Deze motieven ontstaan doordat de garens plaatselijk worden afgebonden en deze gereserveerde delen in een daarop volgend verfbad ongekleurd blijven.

Ketting-ikat wordt in Indonesië het meeste toegepast. Vergelijkenderwijs is het ook de makkelijkste manier van ikatten. Daarnaast vloeit ze logisch voort uit een allereerste vorm van versiering, het scheren van de ketting in kleurbanen. Bühler (1943:505) beschouwt het als de oudste ikatvorm.

De term 'ikatten' werd rond de eeuwwisseling door de indoloog G.P.Rouffaer (1902:2) geïntroduceerd. Ikat is de stam van het indonesische werkwoord mengikat, dat binden, omwikkelen of knopen betekent. Het wordt algemeen gebruikt als een aanduiding van een weefsel, vervaardigd volgens de hierboven beschreven techniek.

HOOFDSTUK 1: HET EILAND SAVU

Geschiedenis en bestuur

Savu is een klein Oost-Indonesisch eiland tussen Sumba en Roti in. De bevolking wordt geacht af te stammen van een vroege immigrantengolf, die in het laatste millennium voor Christus vanuit het gebied tussen de Indus en de Jinsha Jiang over een groot deel van de indonesische eilanden uitwaaierte. Zij brachten rijstbouw, een uitgebreide dodenzorg en een stenencultuur mee. Opnieuw sedentair geworden ontwikkelden zij hun architectuur en vormen van versieringskunst, waaronder het weven.¹

In de 16e eeuw is Savu in contact geweest met de Portugezen. De reikwijdte daarvan is moeilijk te achterhalen, omdat er geen documenten zijn. Wel is er sprake van een introductie van het Christendom door Dominicaanse missionarissen. In 1648 heeft de Hollandse Verenigde Oost-Indische Compagnie er voet aan wal gezet, maar pas in 1756 werd met plaatselijke heersers het eerste en enige handelscontract getekend. De Compagnie was matig geïnteresseerd in dit eiland waar niets dan alleen soldaten te halen viel en dat vanuit strategisch oogpunt van weinig belang was. In de 17e eeuw bestond Savu uit minstens zeven autonome staten met aan het hoofd ieder een Raja, een door de Compagnie ingestelde titel waaraan bestuurlijke macht was verbonden. Door onderlinge oorlogen waren er in de 18e eeuw nog vier van de zeven gebieden over: Seba, Mesara, Liaè en Timu, een indeling die nu nog bestaat. Deze staten, waarvan Seba de grootste is, zijn vooral ceremoniële afbakeningen. Ze hebben ieder hun eigen priesterhierarchie en maankalender. Deze kalender geeft maandelijks de doorpriesters uit te voeren ceremonieën aan.²

In 1860 werd de slavernij in Nederlands-Indië afgeschaft. Adel- en slavendom werden op Savu door de vrouwelijke lijn bepaald. Door vele oorzaken kon een vrij mens echter tot slavernij vervallen, zoals het namaken van een vorstelijk ikat-motief, de verkoop van een ondeugdelijk weefgetouw aan de echtgenote van de Raja of het hardop pratend passeren van zijn huis. Op een eiland waar afstamming zo'n belangrijke rol speelt, kent men ook nu nog feilloos iemands achtergrond.³

In 1918 werd bij een bestuurlijke herindeling het 'landschap Savu' gevormd. De Raja van Seba werd daarbij vorst over heel Savu. Bij de stichting van de staat Indonesië werden alle inwoners voor de wet gelijk verklaard. De Raja's behielden hun titel, maar de bestuurlijke macht werd hen ontnomen. Binnen de savunese verhoudingen behield de adel echter zijn invloed. In 1963 stierf de laatste vorst van Savu, kinderloos.

Sinds 1958 valt Savu met de eilanden Roti en Raijua onder de Kabupaten Kupang. Savu en Raijua, die volgens de Savunezen altijd al bij elkaar hebben gehoord, werden in twee gebieden opgedeeld: het Kecamatan (onderdistrict) West-Savu met de delen Seba, Mesara en Raijua en het Kecamatan Oost-Savu met Liaè en Timu. De hoofdstad van het eiland is het plaatsje Seba in het gelijkgenaamde gebied. In 1982 telde Savu 55.000 inwoners.⁴

Godsdienst, taal en cultuur

Savunezen hebben zich eeuwenlang gekenmerkt door een afstandelijke en eigenzinnige houding. Op de portugese periode na hadden zij tot laat in de 19e eeuw geen belangstelling voor het Christendom of de Islam, noch voor enige vorm van geïnstitutionaliseerd onderwijs. Pas in 1862 werd de eerste school gesticht en de eerste zendeling, H. Donselaar, vestigde zich er in 1872. Donselaar die aanvankelijk hulppredikant in Kupang was, had in 1871 de Raja van Seba gedoopt. Radja Haba (1976:44) suggereert dat de pokkenepidemie van 1869 waarbij 50% van de Savunezen stierf, de bekeringen heeft vergemakkelijkt. De Savunezen zouden behoefte hebben gehad aan een machtiger religie dan de eigen godsdienst, die hen met deze plaag strafte.

De ambonese onderwijzers en hollandse zendingen waren echter de savunese taal niet machtig. De Raja's, die maleis spraken en als tolk optraden, werden mede daardoor de eerste bekeerlingen. De invoering van de maleise taal op de school betekende een eerste culturele gerichtheid naar buiten van deze gesloten gemeenschap.⁵ Momenteel hangt gemiddeld 50% van de bevolking nog de traditionele godsdienst aan. Opmerkelijk is, dat een groter aantal vrouwen dan mannen tot de Nederlands Hervormde Kerk is overgegaan.⁶ Althans in het

Kecamatan waartoe Seba behoort en waar de invloed van de kerken en in het algemeen de invloed van buiten het grootst is. Het is echter opvallend dat juist de vrouwen, ook al zijn zij Christen, meer dan de mannen vasthouden aan de traditionele kledingdracht.

De savunese taal komt uitsluitend in gesproken vorm voor. In tegenstelling tot het buureiland Roti waar het gesproken woord in debat, in verhalen, in de uitvoering van rituelen en in de dagelijkse omgang gekoesterd wordt, hebben de Savunezen geen rijke orale traditie. Hun ceremonieën bestaan voornamelijk uit handelingen.⁷

De religie van de Savunezen ligt in hun traditionele leefwijze ingebed. De savunese taal kent dan ook geen woord voor het begrip godsdienst als zodanig. **Wata ma ne uku rai**, 'volgens de gewoonten van het land', is de term voor die leefwijze, die zowel het soci-ale, zedelijke als religieuze leven omvat en afgekort wordt tot **uku rai**, de savunese uitdrukking voor 'adat'. Deze adat manifesteert zich in voorschriften en verboden, die door de voorouders aan de samenleving bekend zijn gemaakt door middel van dromen en het rituele 'vragen met de speer', een wichelmethode. De 'uku rai' staat onder bescherming van goden en voorouders en iedere afwijking ervan tast het kosmisch evenwicht aan. Dat brengt ongeluk als de balans niet wordt hersteld. De adat weerspiegelt savunese waarden en opvattingen en regelt het totale bestaan. Deze waarden komen vooral tot uitdrukking in de ceremonieën, verdeeld in die van de adat-kalender en die van de levensloop.⁸

Doordat Savu moeilijk bereikbaar is en economisch niets te bieden heeft, is het tot nu toe tamelijk geïsoleerd gebleven. Vooral de landinwaarts gelegen gebieden hebben door die afzondering hun tradities bewaard. De levensloop van een Savunees bestaat volgens die tradities uit de volgende belangrijke momenten: geboorte, rituele bad en naamgeving, tandenvijlen (komt niet veel meer voor), besnijdenis (alleen bij jongens), huwelijk en overlijden.

Economie

De Savunezen zijn vooral een landbouwend volk. Hun levensritme wordt bepaald door de seizoenen, door de cyclus van planten en oogsten en het tappen van de

lontarpalm (*Borassus sundaicus* Beccari). De schrale bodem brengt overigens net voldoende op om in de dagelijkse behoefte te voorzien. Soms heerst er hongersnood.

Van oudsher kent het eiland een interne verdeling van ambachtsprodukten die in het ene gebied gemaakt, elders worden verruild of zoals tegenwoordig, verkocht. In die ruilhandel spelen ikatweefsels een beperkte rol. De hoofdstad Seba heeft een winkelstraat met 'supermarkten' waarin allerhande artikelen worden verkocht. In de desa's staan wat kraampjes langs de weg waar sirih-pinang, tabak en weefgarens worden aangeboden.⁹ Buiten zijn primaire behoeften is Savu in alles op Kupang aangewezen. Paarden zijn het enige handelsprodukt waardoor wat geld terugvloeit.

Een jaar kent twee seizoenen, de droge en de natte tijd, met ieder zijn eigen werkzaamheden. Alle taken per seizoen zijn in een familie over man en vrouw verdeeld. In de droge tijd ploegen de mannen het land, maken omheiningen, bouwen of herstellen huizen, vervaardigen gereedschap, draaien touw en gaan op visvangst. Verder prepareren zij de lontarbomen die vervolgens iedere dag worden getapt. De vrouwen verzorgen het kleinvee rondom het huis, verzamelen bladeren voor dakbedekking, vlechten manden en matten, maken weefsels, zoeken brandhout en koken het palmsap tot suiker. In de natte tijd maken de mannen pootgaten op de velden, bevoeien de sawah's, zorgen voor nieuwe aanplant in de tuinen en herstellen de hokken voor geiten en karbouwen. De vrouwen zetten het kweekgoed uit op de sawah's, zaaien de pootgaten in op de velden en verzorgen de varkens en kippen bij huis.¹⁰ De werkzaamheden die te maken hebben met de weefsels, vinden voornamelijk plaats in de droge tijd, tussen alle andere activiteiten door.

Sociale organisatie

De bevolking van Savu is volgens afstamming verdeeld over meerdere mannelijke- en twee vrouwelijke groepen.

MANNELIJKE AFSTAMMINGSLIJN

Miha Ngara is een van de eerste namen waarmee de vermenigvuldiging en de verspreiding van mensen volgens het afstammingsverhaal van de Savunezen begint. Zijn kleinkinderen beschouwt men als de voorouders van de **udu's**. Dit zijn verwantengroepen gebaseerd op een mythische genealogie. Met het toenemen van het aantal mensen werden deze onderverdeeld in **kerogo's**. Deze berusten op een werkelijke genealogie. De kerogo's kennen een gezamenlijk dorp van afkomst waar de leidende kerogo zetelt. Via ceremonieën onderhouden de andere kerogo's hiermee hun relatie. Alle zoons in een familie zijn lid van de udu van hun vader. De oudste zoon treedt automatisch toe tot de leidende kerogo, de overigen zijn ieder lid van een andere kerogo binnen die udu.¹¹

VROUWELIJKE TWEEDLING

Alle savunese vrouwen zijn verdeeld over twee afstammingslijnen, de **hubi Aè** en **hubi Iki**, Grote- en Kleine stengel.¹² De voorouders van de hubi's zijn **Mud'ji B'ab'o** en **Lou B'ab'o**, een oudere en jongere zus. Zij hebben vermoedelijk een reeds bestaande **hubi** in tweeën gesplitst. De tegenstelling oudere/jongere en grote/kleine duidt op een hiërarchische ordening. Deze is echter relatief, want zo zegt men: "wij zijn allemaal kinderen van twee zusters, dus van één moeder". In latere tijd ontstond een verfijning binnen de hubi's, die **wini's** (zaad, nazaten) worden genoemd:

Hubi Aè	Hubi Iki
Wini D'ila Jingi	Wini Putenga
Wini Ga	Wini J'ewwu Liru
Wini Mekko	Wini J'ewwu Ked'jaè
Wini Pi'i	Wini Ao
Wini Raja	Wini Kea Bolu
Wini Ti'i	Wini J'ole

Wini Migi	Wini Hulu Tede
	Wini Wara Tada

Net als bij de **hubi's** verwijzen de namen van de **wini's** naar hun vrouwelijke voorouders. Oorspronkelijk waren de wini's plaatsgebonden, maar door verhuizing wegens huwelijk zijn de leden over het eiland uitgewaaierd.

Achtergronden van de wini-namen

De oudste wini binnen de hubi Aè is de wini D'ila Jingi. De wini Ga leden eisen echter diezelfde positie op en beschouwen zich zelfs als de oudste wini van beide hubi's. D'ila is van Pu D'ila, Pu is van appu, wat grootmoeder betekent en dat mogelijk met het recht van de oudste in verband staat. Sommige vrouwen van de wini Ga vinden hun naam niet mooi en noemen hun groep wini Pu Edo Pu Heli. Ook hier een verwijzing naar de status van grootmoeder, net als bij de wini Putenga van de hubi Iki. Wini Pi'i en wini Raja zijn twee verschillende namen voor eenzelfde wini. De eerste wordt in Seba, de tweede op Rajjua gebruikt. Leden van de wini Ti'i zijn nakomelingen van een slavin. Deze bracht een kind van haar meester Rebo Tari ter wereld op de drempel van zijn huis, juist toen ze door zijn vrouw Pi'i werd weggestuurd. Zo'n plek heet Ti'i, wat de naam van het kind werd en van de wini die daarmee ontstond.

De wini J'ewwu Liru van de hubi Iki 'komt uit de hemel'(liru= hemel). Uit deze tak ontstond een nieuwe afsplitsing nadat een der leden, een slavin, eens haar weefgarens in zee ging wassen. Thuisgekomen bemerkte ze een krabbetje (ked'jaè) aan haar draden, een teken van ongeluk waarmee ze onheil over haar groep zou brengen. Als straf verzocht zij uit het vrouwenverband te worden gestoten. Daarop stichtte zij de wini J'ewwu Ked'jaè. De rotinese prinses Ao die met een savunese Raja trouwde, is de voorouder van de wini Ao.

Lidmaatschap: ana ina

Ieder kind, dochter of zoon, is lid van de verwantengroep van de vader. Als een

dochter trouwt, verlaat ze dit verband en wordt lid van de groep van haar echtgenoot. Zoals ieder kind tot de **udu** van zijn vader behoort, zo is het ook lid van de **hubi** en **wini** van zijn moeder. Vanuit beide zijden wordt het verzorgd en heeft het een plaats in de gemeenschap. Een dochter verliest bij haar huwelijk wel het lidmaatschap van haar vaders lijn, maar zoon noch dochter verliezen ooit het lidmaatschap van hun moeders verwantengroep. Deze band wordt gezien als verzekering voor de emotionele relatie tussen bloedverwanten, die vooral in de ceremonieën van de levenscyclus tot uitdrukking komt. De betrekkingen met de mannelijke verwantengroepen zijn van vitaal belang als waarborg voor wederzijdse hulp in allerlei levenssituaties.

Huwelijken werden vroeger uitsluitend binnen de hubi en zelfs binnen de wini gesloten. Dat een verbintenis binnen de wini ook nu nog als ideaal wordt gezien, ligt in de verzorging van de ceremonieën van de levenscyclus en vooral van een dode. De handelingen die dan moeten plaatsvinden dienen door een vrouwelijk wini-lid te worden uitgevoerd. Zowel vrouwelijke als mannelijke leden worden **ana ina** genoemd, wat afstammeling van de moederlijn betekent en een sleutelwoord is in de savunese samenleving. Vrouwelijke ana ina verzorgen de rituelen bij iedere nieuwe levensfase en onderhouden zo het ceremoniele systeem waarover zij alleen kennis bezitten. Het uiterlijke teken van zo'n lidmaatschap is de kleding van een vrouw, haar sarung, die zij verplicht is op die momenten te dragen. Het type sarung, d.w.z. de opbouw en vlakverdeling, geeft aan tot welke hubi ze behoort, het motief in de hoofdbaan verwijst naar haar wini. Het is alweer bij sterfgevallen dat die kleding een grote rol speelt. Op de avond van de sterfdag komt een wijde kring van familie naar het sterfhuis. Daar wordt dan de stamboom van de overledene in relatie tot die van de gasten besproken. De vrouwelijke bezoekers zijn dan verplicht door hun kleding te tonen wie ze zijn.

Iedere Savunee heeft zo'n ongeschreven stamboom, die men als kind geleerd krijgt. Die van de mannelijke lijn mag af en toe besproken worden, de stamboom van de vrouwen uitsluitend bij het begrafenisritueel. Het reciteren bij overlijden heeft voor de levenden een herinneringsfunctie en betekent tevens het doorgeven van oorsprong en afstamming. Voor de gestorvene is het een wegwijzing op zijn tocht

naar de 'verborgen wereld' waar men zich bij de voorouders zal voegen. Onderbreking van het verhaal door een interruptie of gebrek aan concentratie brengt dan ook onheil over alle betrokkenen.¹³

Dat de savunese vrouwen meer dan de mannen vasthouden aan hun adatdracht wordt veroorzaakt door haar functie bij de ceremonieën van de levenscyclus en de daarbij geldende kledingvoorschriften.

Groepshuis

Volgens de op Savu gehanteerde maankalender is B'anga Liwu (in Seba april/mei) een maand van rituele gebeurtenissen. Dan vindt een zuivering plaats van lichaam, geest en materieel familiebezit. Tot die laatste categorie behoren ook de weefsels. Ook het groepsbezit van een hubi wordt op die dag gereinigd. Dat bevindt zich in een sakraal huisje. Beide grote vrouwengroepen hebben ieder zo'n gebouwtje op een afgelegen plek. Het is een tweede zichtbaar teken van de onderlinge verbondenheid. De vrouwen verzamelen zich daartweemaal per jaar om er rituele handelingen te verrichten, in de maand B'anga Liwu en in de daaraan voorafgaande maand D'ab'a Aè.

In Seba wordt het **hubi Aè** huisje Kare Tegida genoemd, naar de twee kare-bomen die ernaast zijn geplant. Kare-hout (*Erythrina lithosperma*) heeft op Savu een symbolische betekenis. Het wordt vereenzelvigd met de vrouw, met degene die baart en zelf het symbool is van vruchtbaarheid en de ontwikkeling van de mens.¹⁴ In het huisje worden in een mand voorbeelden bewaard van de sarungmotieven van alle wini's binnen de betreffende hubi. Dat kunnen sarungs zijn, maar ook voorwerpen waarvan deze motieven zijn afgeleid. Door het bewaren van deze voorbeelden kan men de kledingtraditie zuiver houden en doorgeven.

Eenmaal in het jaar, op de schoonmaakdag B'ui Ihi, wordt de inhoud van de mand gelucht en eventuele aantastingen hersteld. Het is een ritueel gebeuren waarbij alle hubi leden aanwezig moeten zijn.

In de maand D'ab'a Aè verzamelen zich bij het huisje al die vrouwen waarvan het afgelopen jaar een familielid is overleden. De gestorvene moet echter niet alleen familie, maar ook een wini-lid zijn geweest. De vrouwen weven dan ter plekke

nieuwe dodenweefsels, die in die maand gereed moeten komen.

Hubi huisjes worden door oudere vrouwen bewaakt. Niemand mag zo'n plek zonder toestemming en bijzondere reden benaderen. Als een huisje stuk is, komen de leden bij elkaar om het te herstellen of een nieuw gebouwtje op te trekken.

Het Kobe huis

De wini Ga leden hebben als 'oudste' wini een eigen huisje, de **ammu Kobe**. Omdat alle andere wini's uit hen zouden zijn voortgekomen, is het alle hubi Aè en hubi Iki leden toegestaan deze plek te bezoeken. Men kan er bijvoorbeeld om vruchtbaarheid vragen. De bewaakster, een daartoe gekozen vrouw woont bij het Kobe huis en is de hoedster van de heilige mand die zich op de zolder bevindt. Daarin zit een kistje waarin zich, naar men zegt, de Kobe en een patola bevinden. Deze patola kan een geschenk of ruilobject van de Oost-Indische Compagnie zijn. Wat de Kobe precies is, weet niemand behalve de bewaakster die er niet over mag praten. Niemand, zo zegt men, heeft de Kobe ooit gezien. Volgens overlevering bevindt hij zich echter in de kist die nooit geopend mag worden. Alleen de moeder van de huidige bewaakster mag op de zolder van het huisje komen om er te offeren. Pas als zij overleden is, is het de eigenlijke bewaakster, haar dochter, toegestaan de kist te zien.

In de nacht voor volle maan in de maand **A'a** (in Seba mei/juni) wordt buiten bij dit huisje door alle wini Ga leden katoen gesponnen. Men spint een hoeveelheid die voldoende is voor het maken van è n sarung. Deze vervaardigt men voor de bewaakster, ieder jaar in deze nacht een stukje verder. Bij overlijden dient zij in dit kledingsuk te worden begraven. Als het ene weefsel klaar is, begint men aan een volgend doek. Sterft de vrouw voordat het eerste kledingstuk gereed is, dan wordt zij in een zelfgeweven sarung begraven.

Op de zuiveringsdag wordt ook dit huisje gelucht. Men slacht dan een zwarte kip waarvan de veren niet mogen worden weggegooid. De pennen gebruikt men als naalden voor het naaien van de sarungs. De wini Ga leden gaan die dag ook nog naar hun hubi huisje.¹⁵

HOOFDSTUK 2: DE WEEFSELS

1. WAT VREEMDELINGEN ZAGEN

De oudste mij bekende bron over savunese kleding is het journaal van Joseph Banks.¹³⁾ Deze reisde met de Endeavour van Captain James Cook, die in 1770 op Savu moest provianderen omdat er zieken aan boord waren en vers voedsel nodig was. Uit zijn aantekeningen blijkt dat de sarung toen niet een uit twee delen samengestelde lange koker was, maar uit een kort deel bestond. Zowel mannen als vrouwen droegen toen ieder twee weefsels, een om het boven- en een om het onderlichaam. De sexen onderscheidden zich van elkaar in de dracht van het bovenste doek en in de hoofddoek die alleen door mannen werd gedragen.¹⁴⁾ In zijn notities vallen nog twee zaken op. Ten eerste de kleuraanduiding blauw-wit van de weefsels. Verder het ontbreken van enige informatie over motieven en over het ikat-proces. Banks vermoedt dat de Savunezen zelf hun garens verven en krijgt dit ook bevestigd. Maar ook dan spreekt hij alleen over blauwverven. Dat men in die tijd ook rood verfde blijkt uit een terloopse opmerking dat hij vrowengordels zag verven met een 'vuil-rode kleur'. De mannen- en vrouwendoeken, zo zegt hij, worden 'in het garen' blauw geverfd. Hij noemt deze kleuring 'niet egaal' en 'onregelmatig' waardoor de stof een "clouding or waving of colour" krijgt.¹⁵⁾ Tenzij we zijn "unevenly dyed" als een aanduiding van de ikattechniek opvatten, moeten we uit het voorgaande concluderen dat de kleding die Banks zag, niet gedessineerd was. Toch verwerven van Siebold en Muller zo'n 60 jaar later de prachtig rood-blauw-wit gekleurde en uiterst secuur afgebonden en geweven ikatdoeken die zich nu in het Leidse museum bevinden. Om tot zo'n perfectie te komen en tot zo'n repertoire aan motieven moet het ikatten op Savu een lange geschiedenis hebben. Muller spreekt in zijn reisverslag wel over figuren in de savunese weefsels (1857:179). Uit zijn notities blijkt bovendien dat de savunese vrouwenkleding rond 1830 nog steeds uit twee delen bestond: om de heupen "een bontkleurige sarong" en over de borst "een shawldoek, die onder de armen wordt doorgehaald en van voren vastgewrongen". Daar Banks

over "universal dyed" spreekt en ook geen indeling in banen vermeldt, kan aangenomen worden dat hij of zeer eenvoudige weefsels heeft gezien, waarschijnlijk een werkdacht, of dat de weefsels niet echt zijn aandacht hebben gehad. Banks was maar een paar dagen op Savu in de maand september, een tijd waarin de ceremonieën waarbij men adat-kleding draagt, voorbij zijn. Ook het ikatseizoen is dan over. Het roodverven waarover hij schrijft, is erg laat in het seizoen. Waarschijnlijk heeft hij garens zien verven voor een mannengordel, de savunese vrouwendracht kent geen geweven gordels.

De aantekeningen van Banks en ook van Cook zelf geven ons toch een idee van de savunese kleding in die tijd. Zij laten een verschil zien tussen adel en niet-adel. Banks en Cook beschrijven hun ontmoetingen met de koning van Seba, Ama Doko Lomi D'jara en zijn 'minister' Manu D'jami. Beide mannen onderscheidden zich van de anderen in hun kledij: "which was always a nightgown generally of coarse Chintz". Eenmaal ontvangt de koning hen in een kostuum van Black Princess, in die tijd een ripsfluweel voor engelse burgeruniformen. Vermoedelijk, schrijft Banks, om meer indruk te maken en respect af te dwingen.¹⁶ Maar ook andere adellijke mannen verschilden in dracht van de gewone bevolking. Ze waren gekleed in fijn linnen en om hun nek droegen ze gouden kettingen. Dit fijne linnen waren effen witte weefsels van een dunne katoenen draad. Ze worden nog steeds van handgesponnen garen geweven en zijn een exclusieve dracht voor de adel. Volgens Muller was dit de kleding van de mensen op Raijua, het eilandje dat met Savu een eenheid vormt. Muller verkreeg zijn informatie overigens niet uit eigen aanschouwing, maar maakte zijn verslag op basis van gegevens die hij op Timor van aldaar wonende Savunezen ontving.

Behalve een onderscheid naar adel en niet-adel, ontstond in de tweede helft van de 19e eeuw met de komst van het Christendom bij de eerste bekeerlingen een behoefte zich als zodanig te manifesteren. Waarschijnlijk heeft daarin de verwerping van de eigen cultuur door deze eerste generatie Christenen een rol gespeeld. Radja Haba (1976:1) spreekt over een ware losscheuring van hun religieus verleden. Net zoals nu de mannen, meer dan de vrouwen, de

kledingtraditie loslaten, zo schreef Donselaar in 1872(323) al over de navolging van "Europese klederdragt met name bij dat gedeelte van de mannelijke bevolking dat onlangs tot het Christendom is overgegaan". De hollandsse zendelingen, die elkaar vanaf 1872 opvolgden, hebben daarin het voorbeeld gegeven. Zo ook de onderwijzers, die aanvankelijk allemaal van Ambon afkomstig waren en de Savunezen in het Christendom vooraf gingen. Hoe de zendelingen tegen dat kleedgedrag aankeken, blijkt uit een verslag van Bieger:" T Viel mij in het oog toen ik deze eersten dienst in de kerk mocht doen, hoe deftig en netjes BB en ZZ(broeders en zusters) ouderlingen, diakenen en diakonessen er uit zagen. Hoe moeilijk het ook zij om op Savoe aan kleding te komen, zij waren allen in 't zwart en de zusters met gouden kruizen op de borst. Hoe andersch die mensen zich soms toetakelen, om toch voor den dag te kunnen komen, zag ik onlangs tijdens onze eerste algemeene kerkvergadering. O.a. was daar ook een ouderling van Timoe; deze broeder had het witte lijf aan van een damesnachtkostuum, de strookjes stonden hem hoog tegen de keel op, en de kanten mouwen hingen hem zo geel als ze waren, over de bruine polsen". En vraagt Bieger zich af:" waar had hij dit lijf vandaan?"(1890:133) Alhoewel het hoofdzakelijk de mannelijke Christenen waren die de europese dracht imiteerden, ondergingen de vrouwelijke Christenen de invloed van de echtgenoten der zendelingen, onderwijzers en bestuursambtenaren. Zij volgden hen in het dragen van gebatikte sarungs en kabaya's van europese sits.¹⁶

Wie tegenwoordig op Savu komt, ziet dat nog veel vrouwen zich kleden met de geikatte sarung, de nu uit twee delen samengestelde kokerrok. Het bovenste deel van deze lange buis wordt op taillehoogte omgeslagen en op heuphoogte opnieuw naar boven teruggevouwen zodat zich een zak vormt, de kado. Hierin bewaart men de sirih-pinangdoos. Om het bovenlijf dragen de vrouwen een kabaya. In de hoofdstad Seba kleedt men zich veelal in jurken naar westerse snit. Soms draagt men beide en gaat de jurk over de sarung heen.

De mannen in de hoofdstad kleden zich voor het merendeel in hemd(of shirt) en pantalon, naar het voorbeeld van de ambtenaren. Buiten Seba ziet men hen veelal gekleed in de machinaal vervaardigde ruiten sarung. De traditionele mannendracht

met twee ikatweefsels is als dagelijkse kleding een zeldzaamheid geworden.

2. CLASSIFICATIE VAN WEEFSELTYPEN

De traditionele savunese weefsels omvatten een effen, enkele gestreepte en een groter aantal geikatte doeken. Er zijn vijf weefseltypen voor de vrouw en zes voor de man. Daar de schouderdoek voor de vrouw een variant is op de geikatte selimut en het afsluitende dodenweefsel voor beide sexen gelijk is, komt het totale aantal weefseltypen op negen.

WEEFSELS VOOR DE VROUW

1. ei pudi: een niet geikatte, uit twee delen samengestelde gestreepte sarung;
2. ei hilu: een uit twee delen samengestelde geikatte sarung. De verschillende varianten hebben ieder een eigen naam;
3. hig'i huri kettu: een grote geikatte omslagdoek;
4. hig'i huri wo tellu: een kleine geikatte sierdoek die over een schouder wordt gedrapeerd;
5. wai labe (in Mesara wai taba genoemd): een dodenweefsel dat ikatmotieven kan hebben. Het wordt als sluitdoek op een lijk gelegd en bedekt de voorzijde van het lichaam van hoofd tot voeten.

WEEFSELS VOOR DE MAN

1. hig'i giga: een niet geikatte, gestreepte selimut, die de tegenhanger is van de ei pudi;
2. hig'i pudi: een effen witte selimut voor mannen van adel;
3. hig'i huri: een geikatte selimut. De verschillende varianten hebben ieder een eigen naam;
4. wai wake: een smalle, gestreepte, zwarte of rode gordel die eenvoudige ikatmotieven kan hebben. Met deze ceintuur wordt een selimut op zijn plaats gehouden;
5. wai pe wai: een geikatte smalle doek waarmee in Seba het geslachtsdeel van een dode wordt bedekt;
6. wai labe: hetzelfde dodenweefsel als voor de vrouw.

Alhoewel de namen ei pudi en hig'i pudi voor speciale weefsels worden gebruikt, zijn ze ook een verzamelnaam voor respectievelijk alle niet geikatte sarungs en selimuts. De aanduiding pudi (wit) betekent dan 'zonder motieven'.

Funkties van de weefsels

Volgens de savunese zeden moet het naakte lichaam worden bedekt. Zoals bij ieder volk dient kleding op Savu ook een versierend doel. Gecombineerd met sieraden zijn de traditionele weefsels een opmerkelijke vorm van tooi.

Met deze kleding, zo zeggen de Savunezen, onderscheiden wij ons als kinderen van een volk met de rest van de wereld. Deze algemene onderscheidingsfunctie wordt in de verschillende weefseltypen verder verfijnd. Allereerst is daar het onderscheid naar sexe met het gesloten vrouwen- en het open mannenkleed, de sarung en selimut. Binnen beide categorieën treft men een groot aantal varianten, waaronder doeken met een sociale functie en sociaal neutrale weefsels. De geikatte sarung die geheel volgens voorschrift is gemaakt, is daarbij het weefseltype met de grootste sociale betekenis. Indeling, kleurgebruik en motieven verwijzen naar de organisatie van de savunese vrouwen. De vrouwelijke afstammingslijn wordt er in zichtbaar gemaakt. Het dragen van dit herkenningsteken als alledagkleding en in het bijzonder bij de ceremonieën van de levensloop, is een demonstratie en bevestiging van verwantschap met de kleine groep vrouwen van de eigen wini en de grotere gemeenschap van de eigen hubi. Het dragen sluit alle emotionele aspecten in van een gemeenschapsleven waarin vrouwen de hoofdrol spelen in de rituele rondom leven en dood. Vooral bij begrafenissen, waar afstammingsverhaal en kleding een geheel dienen te vormen, wordt het dragen van een onzuivere sarung als een zware belediging opgevat. Waar vroeger relaties om die reden werden verbroken, beperkt men zich nu tot het stellen van vragen.

De sociale functie van de traditionele geikatte selimut is naar verhouding veel geringer. Indeling, kleurgebruik noch figuratie verwijzen naar een organisatie in verwantengroepen, noch volgens de mannelijke, noch volgens de vrouwelijke lijn. Het dragen van dit weefseltype is echter voorschrift bij alle belangrijke

gebeurtenissen in het leven van een savunese man, zoals de ikatsarung voor een vrouw. Dergelijke gebeurtenissen betreffen niet alleen de overgang van de ene naar de andere levensfase, maar ook seizoensgebonden activiteiten volgens de adatkalender, bijvoorbeeld het uitspreken van een gebed bij de aanvang van het oogsten. In al deze gevallen heeft de voorgeschreven kleding niet alleen een sociale, maar ook een ceremoniele functie. De persoon die een ceremonie ondergaat verband houdend met de levensloop, draagt nieuwe of speciale kleding, symbool voor de intreding in een nieuwe levensfase.

Kleding kan ook adellijke afkomst aangeven, zoals de witte heupdoek voor mannen. Daarnaast zijn sinds eeuwen bepaalde ikatmotieven voor sarung en selimut een privilege voor de adel. Omdat deze figuraties tegenwoordig door iedereen gedragen mogen worden, is hun betekenis afgenomen. In kleine details wordt iemands hoge geboorte nog steeds uitgedrukt. Zo geven de kleuren van de uiterst smalle strepen, dini, in ikatsarung en -selimut de afkomst van de drager aan. Ook de draagwijze, kort of lang, maakt zichtbaar of men met burger dan wel adel te doen heeft.

Sociaal neutrale weefsels zijn de gestreepte sarung en selimut zonder ikatmotieven en alle ikatweefsels die in indeling, kleurgebruik of motiefkeuze variaties zijn op het grondschemata.

Dodenweefsels

Een bijzondere sociale functie hebben de weefsels die bij bruiloft, begrafenis en andere gelegenheden geschonken worden. Ze onderstrepen de onderlinge verwantschap en versterken de verbondenheid. Als regel zijn het alleen vrouwen die weefsels schenken, maar zowel vrouwen als mannen ontvangen doeken van hun verwanten in de vrouwelijke lijn. In principe schenkt men een traditioneel ikatweefsel. Betreft het een vrouw van de eigen wini, dan geeft men een bij haar afstammingslijn behorende sarung cadeau. Handelt het om een lid van een andere wini, dan kiest men bij voorkeur wel het juiste sarungtype, maar een met een willekeurig adatmotief. Zowel bij vrouwen als mannen geldt, hoe hoger iemands geboorte en hoe meer aanzien de ontvanger heeft, des te zorgvuldiger en volgens de regels zal men de gift bepalen. Meer en meer gaat men er in andere gevallen toe

over weefsels te schenken met neutrale motieven en zelfs lappen stof uit de winkel.

Een aparte plaats in de savunese samenleving nemen de sakrale weefsels in, de dodenweefsels. Deze worden afzonderlijk bewaard. Het lijkkleed moet iemands identiteit aangeven bij het verschijnen voor God en de voorouders. Voor een vrouw is dat de geikatte sarung die haar grote en kleine familieverband aangeeft; voor een man is dat zijn geikatte adatselimut. Omdat het moment van sterven onbekend is, neemt een Savunees zo'n weefsel altijd mee op reis, om bij overlijden op de juiste manier begraven te worden. Het aantal geschenkdoeken geeft iemands positie en gedrag op aarde aan. Ze zijn tevens een voorziening voor het verblijf in de 'verborgen' wereld. Het sluitweefsel dat over het lijkkleed en andere sarungs of selimuts heen komt, symboliseert vermoedelijk de verbinding tussen levenden en doden.

Weefsels in economisch verkeer

Weefsels hebben ook een economische waarde. Ze kunnen ruilmiddel zijn voor goederen die men nodig heeft. Als er in Seba onvoldoende indigo is voor het verven van garens, ruilt men met de mensen van Liae een sarung tegen twee potten indigo. Weefsels worden ook geruild tegen sieraden of dienen als betaalmiddel voor bewezen diensten. Betreft dat een belangrijke gebeurtenis, dan geeft men een traditioneel ikatweefsel, bijvoorbeeld aan een vroedvrouw of degene die een lijk wast of aan de voorzanger van een groepsdans. Enkele vrouwen hebben door regelmatig contact met handelaren uit Kupang een zeker inkomen van hun weefwerk; 99% van de vrouwen weeft echter uitsluitend voor eigen gebruik.

Beschrijving van de ikatweefsels

De structuur van alle ikatweefsels wordt bepaald door drie kenmerken: een vlakverdeling in grote eenheden, een afwisseling van gedessineerde en effen banen in wisselende breedtematen en het inleiden en afsluiten van de ikatbanen. Dit alles volgens een voor ieder weefseltype vaststaand schema.

WEEFSELS VOOR DE VROUW

A. Sarung(ei hilu)

Dit kokervormige kledingstuk, dat met zijn gesloten vorm net als de zolder van een traditioneel savonees huis een verwijzing is naar het vrouwelijke, is een weefseltype dat uitsluitend door vrouwen wordt gedragen. Het bestaat uit twee aan elkaar genaaide spiegelbeeldige delen. De totale hoogte varieert van 1.60 m. - 1.80 m., de breedte(totale omvang) van 1.12 m. - 1.20 m. voor een volwassen vrouw. Een hele sarung behoort tien handbreedtes lang te zijn, dat is de maat tussen gespannen duim en pink. Dit voorschrift wordt echter aangepast aan iemands lengte.

De oudste en belangrijkste sarung voor de hubi Ae is de ei raja, voor de hubi Iki de ei led'o.17) In de loop der tijd zijn meer types ontwikkeld, zoals de ei wo rapi voor de hubi Ae en de ei wo meddi en ei kelere, die door alle vrouwen gedragen mogen worden. Deze laatste twee hebben ook nooit een ceremoniele functie. Alhoewel de ei wo rapi een sarungtype voor de hubi Ae is, wordt deze tegenwoordig ook door hubi Iki vrouwen gedragen. De indeling naar gebruik is als volgt:

Hubi Aé	Hubi Iki
ei raja (ceremonieel en sakraal)	ei led'o (ceremonieel en sakraal)
ei wo rapi (ceremonieel)	ei wo rapi (neutraal)
ei wo meddi (neutraal)	ei wo meddi (neutraal)
ei kelere (neutraal)	ei kelere (neutraal)

Algemene vlakverdeling

Een sarungdeel wordt opgesplitst in vier vlakken: wuru mada, meddi ae, hebe en ngiu (fig.). Ngiu betekent lijf en is als term vergelijkbaar met het indonesische woord badan, dat voor een bepaald deel van de javaanse batik-sarung wordt gebruikt. Net zoals die sarung een kepala heeft, een hoofd, zo wordt ook de hebe als het hoofd van de savonese sarung gezien. Voor het woord hebe heeft men echter geen vertaling.

De banen in het ngiu en wuru mada deel krijgen achter hun eigen naam de toevoeging ngiu of wuru mada, indien ze in beide delen voorkomen, bijvoorbeeld

j'uli ngiu en j'uli wuru mada.

Ikatbanen – naam, breedte en plaats

De ikatbanen in de sarung hebben alle een eigen naam, breedte en plaats. Van breed naar smal en daarmee ook van belangrijk naar minder belangrijk zijn de namen als volgt:

1. hebe: hierin bevindt zich het hoofdmotief van de wini;
2. lane: er zijn er twee, lane bella (breed) en lane wo naiki (smal);
3. j'uli: j'uli ngiu en j'uli wuru mada;
4. wo mea: naam die naar de rode (mea) ondergrondkleur verwijst;
5. wo tadu: smalle baan met driehoekmotiefjes;
6. kelutu: stippelijntje.

Type sarong	Banen
ei led'o	hebe, j'uli, wo tadu, kelutu
ei raja	hebe, j'uli, wo mea, wo tadu, kelutu
ei wo rap	hebe, lane, j'uli, wo mea, wo tadu, kelutu
ei kelere	hebe, lane, wo mea, wo tadu, kelutu
ei wo meddi	is niet aan voorschriften gebonden en kan de indeling hebben van de ei raja, ei wo rapi of ei led'o

Alhoewel de onderlinge verschillen in baanbreedtes vastliggen, hangt het formaat van een baan ook samen met de grootte van het weefsel en de afmetingen van een motief. Alles dient in een vaste onderlinge verhouding op elkaar te zijn afgestemd.

Effen banen

Alle niet-geikatte banen van de sarung zijn effen van kleur of bestaan uit een combinatie van gekleurde draden. Ze wisselen de ikatbanen af en sluiten ze in. De

namen van deze banen verwijzen naar hun functie. Vaak worden ze met 'hoofd' of 'voeten' aangeduid. Boven en onder een ikatbaan geplaatst geven ze die als het ware een 'lijf'. Belangrijk zijn de roa, de smalle zwarte banen die in alle ikatweefsels voorkomen. Dit woord wordt in de saunese taal gebruikt voor een open ruimte tussen twee te verbinden delen, zoals de opening tussen twee deurstijlen. De grote zwarte baan die alle sarungs gemeen hebben, heet meddi ae (veel, breed zwart). Zij grenst aan de hebe en moet zelfs iets groter zijn dan deze belangrijkste ikatbaan. Als dat niet het geval is, wordt de sarung vergeleken met een grote, dikke persoon die een te klein hoofd heeft.

Kenmerken van verschillende sarungtypes

EI ED'O

De ei led'o onderscheidt zich duidelijk van de overige sarungs. Hij is eenvoudiger opgebouwd, telt minder baansorten en heeft dezelfde vlakverdeling als de ei pudi, de gestreepte niet-gefigureerde sarung. De vier smalle, zwarte banen per sarungdeel nemen een belangrijke plaats in. Ze worden naar het midden van het kledingstuk toe steeds smaller. Het aantal dunne, blauwe lijntjes dat door deze banen heen loopt, neemt daarbij steeds met een af. De ikatmotieven horen wit uitgespaard te zijn op een rode ondergrond.

EI RAJA

Deze sarung onderscheidt zich op de eerste plaats door enkele smalle, witte baantjes met een afwijkend weeffeffekt. Dit zijn de raja's, waaraan dit weefsel zijn naam ontleent. Ze splitsen de wo mea banen in tweeen. Er zijn drie variaties van deze banen, die alle drie gemaakt worden met extra kettingdraden en patroonlatten:

1. raja mola: een baan van 5 draden;
2. raja hui babu: een baan van zeven draden;
3. raja wila kole: eveneens een baan van zeven draden.

Deze sierbinding, die verder in geen enkel savunees weefsel voorkomt, kan op

Savu ontwikkeld zijn. Het is waarschijnlijker een invloed van Sumba of Timor, waar deze techniek veel wordt gebruikt als een manier van dessinieren. Met Sumba heeft Savu altijd een bijzondere band gehad. In het oosten van dat eiland is de sarung met dit wefeffect de tegenhanger van de geikatte mannendoek (Marie Jean Adams 1969:91). Daar op Savu deze versieringsmethode alleen in de ei raja voorkomt en niet in alle vrouwendoeken, gaat het hier uitsluitend om een onderscheidingsmiddel binnen de twee grote vrouwengroepen, de hubi's.

Aan beide uiteinden heeft de ei raja verder een blok van smalle ikatbanen. Een derde belangrijk kenmerk is de witte kleur van alle ikatmotieven op een rode ondergrond.

EI WO RAPI

De ikatbanen van alle sarungs zijn tweekleurig, met uitzondering van dit sarungtype. De naam wo rapi verwijst naar de drie kleuren in de ikatbanen: zwart, rood en wit. Vanwege de twee verschillende verfbaden worden de garens met twee materiaalsoorten afgebonden, met gebangblad en katoenen garens. D'ara rapi is dat gedeelte van de schering dat met gebangblad omwikkeld wordt. Na het verfbad met indigo wordt dit bindsel verwijderd en verft men rood. De delen die gedurende beide vervingen wit moeten blijven, bedekt men met katoenen garens. Deze sarung heeft verder een ikatbaan die niet in de ei led'o en ei raja voorkomt, de lane.

EI KELERE

Kelere betekent blauw en duidt op de effen, niet geikatte blauwe wo mea banen van deze sarung, die verder de indeling heeft van een ei wo rapi. De hoofdbaan kan een motief hebben of is eveneens effen blauw. De overige ikatbanen zijn altijd gedessineerd en kunnen een rode (ei kelere wo mea), zwarte (ei kelere wo meddi) of een wo rapi (ei kelere wo rapi) ondergrond hebben.

EI WO MEDDI

Meddi betekent zwart. De naam van dit weefsel geeft aan dat de garens uitsluitend in die kleur zijn geverfd. In de geikatte delen vormen de wit uitgespaarde motieven een scherp contrast met de donkere ondergrond. De indeling van deze sarung kan

die van de ei raja, ei led'o of ei wo rapi zijn.

Nieuwe variaties op deze schema's ontstaan door kenmerken van de verschillende sarungtypes te combineren.

Sarungmotieven

In de savunese ikatweefsels onderscheiden zich drie soorten motieven:

- huri Hawu: savunese ofwel adatmotieven;
- huri Raja: vorstelijke motieven die vroeger waren voorbehouden aan de Raja familie;
- huri J'awa: geïmporteerde motieven. J'awa is de aanduiding voor alles wat van buiten het eiland komt.

Een adatsarung is het sarungtype dat men bij ceremonieën dient te dragen en het lijkkleed. Dit type heeft alleen savunese motieven. Deze zijn te verdelen in hoofd- en bijmotieven. Het hoofdmotief bevindt zich in de hoofdbaan.

Hoofdbaanmotieven

Het motief in de hoofdbaan van een sarung, dat de wini van de draagster aangeeft, wordt driemaal herhaald of heeft in zichzelf een driedeling. Het wordt aangeduid met het voorvoegsel hebe. De wini's hebben vaak meer dan een hebe-motief, maar de eerstgenoemde zijn de verwantschapsmotieven waarmee men moet worden begraven:

HUBI AE

wini D'ila Jingi:	hebe puDila
wini Ga:	hebe kobe
wini Mekko:	hebe tutu of hebe wope ekki
wini Pi'i:	hebe wo kelekku
wini Raja:	idem
wini Ti'i:	onbekend

wini Migi: hebe patola lai rade

HUBI IKI

wini PuTenga: hebe ei led'o en hebe patola laki laki

wini J'ewwu Liru: hebe ei led'o

wini J'ewwu Ked'jae: hebe ei led'o

wini Ao: hebe ei led'o en hebe na du'u

wini Kea Bolu: vermoedelijk hebe ei led'o

wini J'ole: idem

wini Hulu Tede: idem

wini Wara Tada: hebe ei led'o

De oorsprong en betekenis van de meeste hebe-motieven zijn niet te achterhalen. De belangrijkste oorzaak hiervan ligt bij het taboe op het praten erover. Duidelijk is alleen, dat iedere keer als er een nieuwe wini binnen de hubi Ae ontstond, deze zich een motief zocht als identificatiemiddel en dat alle wini's binnen de hubi Iki daar kennelijk minder behoefte aan hadden. In een aantal gevallen heeft de natuurlijke omgeving bij het ontwerpen van een nieuw motief tot inspiratie gediend, zoals blijkt uit het tutu en wope ekki motief. Tutu betekent pikken. Het zo genoemde motief bestaat uit drie pikkende haantjes. Omdat de Mekko-vrouwen het wope ekki motief mooier vinden, wordt dit meer door hen gebruikt. Het is symmetrisch opgebouwd en bestaat uit twee hanen aan weerszijden van een boom. Hanen spelen een belangrijke rol in de savunese samenleving. Van der Hoop (1949:174) duidt de haan op voorzichtige wijze als een zonnelymbol. Hij staat waarschijnlijk ook voor moed en kracht. Dat laatste klinkt aannemelijk voor een gemeenschap waar dit dier in een gevecht de strijdlust en moed van mensen moet kanaliseren. Hanengevechten symboliseren op Savu bovendien de strijd tussen land- en zeegoden, d.w.z. tussen goed en kwaad.

Door het natekenen van zo'n waargenomen omgevingsbeeld op een lontarblad, papier was nog niet voorhanden, ontstond stylering.

De afbind- en weeftechniek zorgde voor een verdere vereenvoudiging. Het wo kelekku motief is een ruit, een zuiver geometrische vorm die een zeer oude geschiedenis kan hebben. Het is een klassiek motief dat in veel oude beschavingen voorkwam. Alhoewel kelekku 'zigzag' betekent, blijkt uit het voorschrift voor het maken van deze figuratie dat het duidelijk om een ruitvorm gaat. Deze ruit die driemaal wordt herhaald, moet namelijk een gesloten vorm zijn. Interessant is het feit dat dit motief niet alleen door de wini Pi'i en wini Raja vrouwen, maar door alle hubi Ae leden gedragen mag worden en vroeger voor al die vrouwen het adatmotief was waarmee men werd begraven. Daaroverheen droeg men dan een sarung met het eigen wini-motief. Het voorbeeld voor deze ruit bevindt zich in het hubi Ae huisje in Seba. Het is een lange gordel van koraalkralen waarop zich dit motief bevindt. Deze gordel is niet op Savu gemaakt, maar over zijn herkomst weet men niets te vertellen. Waarschijnlijk moet men deze op Sumba zoeken, waar dergelijke banden tot voor kort bij twee sarungtypes als zoomversiering voorkwamen, bij de lau hada en de lau katiga. Behalve het ruitmotief voerden deze soms ook mens- en vogelfiguren.18)

Het ei led'o motief, dat het adatmotief is voor alle hubi Iki vrouwen, is eveneens symmetrisch. Het bestaat uit drie onderdelen: wila(bloem), terie rai(duizendpoot) en wue(vrucht). Het ziet er in totaal als volgt uit: wila, terie rai, wue, terie rai, wila. Het kleine duizendpootfiguurtje tussen de twee grote motieven in, kan worden vervangen door na boi. Dat is het centrum van de 'bloem'. Het middengedeelte van de 'vrucht' is een ruitvorm.

Patola-motief

Het patola-motief van de wini Migi verwijst al in de naamgeving naar zijn inspiratiebron, de voor-indische zijden dubbelikats uit Gujarat. Deze doeken, die (in meervoud) patola worden genoemd en waarvan er zich nog steeds een in het Kobe huis van de wini Ga in Seba bevindt, zijn zeker al vanaf de 13e eeuw als ruilartikel tegen specerijen over de indonesische archipel verspreid. Katoenen 'patu-la' kwamen toen al op scheepsvrachtlijsten in Canton voor met als bestemming

Oost-Java, Timor, de Molukken en Banda. Gujarat was echter vooral het produktiegebied van de sitsen: bonte, geverfde katoenen stoffen. Ook de zuid-oost kust van Voor-Indie, Coromandel, produceerde sitsen, maar van een verfijnde soort. Deze werden vooral naar Java geexporteerd, de grovere kwaliteit uit Gujarat naar Banda, Ambon en Ternate. Tot midden in de 15e eeuw zeilden de Gujarati zelf naar Gresik, de haven van Surabaya, waar ze hun produkten ruilden. Hierna werden ze verdreven door de Portugezen, die op hun beurt deze handel aan de Hollanders moesten afstaan. De ook in kleine hoeveelheid meegebrachte zijden patola zijn door de Verenigde Oost-Indische Compagnie vooral als kostbaarheden aan de vorsten van veel eilanden geschonken om hen gunstig te stemmen of om een ruil te doen.¹⁹⁾ Hendrik ter Horst maakte in 1648 in zijn dagregister de volgende aantekening over zijn bezoek aan Savu: '.....transpoteerde ons met 't stuck carmosijn root laecken als eenige patoolen aen lant'. De Raja van Menia, die deze handel betrof, had niet veel zin in de patola. Wel in het meegebrachte goud. Van het laken kocht hij 2,5 el in ruil voor slavenjongens, die eerst nog onder de bergbevolking moesten worden geroofd.²⁰⁾

Als pusaka, kostbare erfschatten die vaak een sakrale rol vervullen, zijn patola vandaag de dag nog op veel eilanden te vinden. Slechts aan de wijze van vervaardiging is dan te zien of men met een origineel voor-indische produkt te maken heeft of met een namaak patola uit Java. In Gresik ontstond namelijk een imitatie patola industrie, waar geen dubbel-, maar losgeweven zijden inslagikats werden geproduceerd.

De patola kenmerken zich door hun rood-gele tinten, bepaalde motieven en een vlakverdeling met een groot middenveld, omgeven door randen. Het bekendste patola-motief, een circelvorm van acht stralen, werd door de Migi groep geadopteerd. Dit motief, dat ook op andere eilanden voorkomt, is door Rouffaer als een stylering van de pijnappel geïdentificeerd.²¹⁾ Op Java wordt het verbonden met de vier windrichtingen. Dat het zo gemakkelijk en veelvuldig in de indonesische archipel is overgenomen, wordt verklaard vanuit een reeds bestaande locale traditie waarin de circelvorm met vier of acht stralen het symbool was voor de zon. Behalve de patola in het Kobe huis bestonden er in Seba tot voor kort nog

twee van deze weefsels. Een ervan was het eigendom van de vorige Apu Lod'o, een der priesters. Bij een brand in zijn huis in 1970 is dit doek vernietigd. Zijn vrouw, een lid van de wini Pi'i, bezat een patola lai rade, een zijden patola met vergulde draden waarnaar het Migi motief is vernoemd. Toen zij overleed is het weefsel met haar begraven. Ook de wini PuTenga van de hubi Iki heeft naast het ei led'o motief een patola-motief als groepsteken. Hoe dit er uitziet is niet achterhaald.

Veel hebe motieven van weefsels in nederlandse musea blijken bij navraag op Savu wel als adatmotief te worden herkend, maar zowel de namen als de figuren zelf zijn verloren gegaan. Veelal zijn het variaties van bloeiende bomen, die mogelijk de lontarpalm voorstellen. Het kunnen ook levensbomen zijn, wat waarschijnlijk ook het geval is met de boom uit het wope ekki motief. De levensboom komt als ornament in veel delen van Indonesie voor en symboliseert de goddelijke eenheid, de totaliteit die boven- en onderwereld omvat.

Nieuwe hoofdmotieven

Bloempotten, leeuwen en rozen zijn geïmporteerde motieven waarvan er steeds meer verschijnen. Zodra het om zo'n huri J'awa gaat is de drievoudige herhaling in de hoofd baan niet belangrijk meer. Er bestaat momenteel een voorkeur voor grote, enkelvoudige figuren. Hierbij prefereert men vanuit esthetische opvattingen zowel een horizontale als een verticale symmetrie. Dat daardoor het afbinden gemakkelijker wordt, is meegenomen, maar niet iets wat men nastreeft. Nieuwe hoofdmotieven worden niet alleen overgenomen uit boekjes. Handdoeken, versierde plastic tassen, alles kan tot voorbeeld dienen. Kerkdiensten zijn bovendien gelegenheden waarbij men nieuwe dessins toont en overneemt. Ook oude sieraden kunnen inspireren. Zo heeft mevrouw Bireloedji een motief ontworpen naar een ornament op een gouden ceintuur, een erfstuk. De laatste Raja van Savu liet op een 18e eeuwse kris een bloemmotief graveren en bestempelde het tot vorstelijk weefmotief voor zijn familie.

Motieven in de overige ikatbanen van de sarung

lane

De twee soorten lane banen, de smalle en brede, hebben ieder eigen motieven. Voor de brede baan is dat eigenlijk alleen het woke janga motief, maar in een niet-ceremonieel weefsel mag ook het wo heppi motief worden gebruikt. Voor de smalle baan is er een keuze uit drie motieven: dolila, d'ula en kekama. Deze drie en het wo heppi motief kunnen zowel in mannen- als in vrouwenweefsels voorkomen, in de selimut als hoofdmotief, in de sarung in ondergeschikte positie.

j'uli

J'uli motieven corresponderen met het sarungtype en soms met het wii-motief. De ei raja en ei wo rapi hebben de wila aj'u als vast motief. De ei led'o heeft altijd het motief j'uli ei led'o. De bijzondere positie van de wini Ga wordt nog eens onderstreept door het bezit van een eigen j'uli motief, de j'uli kai, dat altijd samen gaat met het kobe motief in de hoofdbaan. Het hoofdmotief wo kelekku van de wini Pi'i en wini Raja, dat tevens voor de hele hubi Ae geldt, correspondeert eveneens met een eigen j'uli motief, j'uli wo kelekku.

wo mea, wo tadu en kelutu

Alleen de hubi Ae heeft wo mea banen in haar sarungs. Hiervoor bestaat een beperkt aantal motieven waaruit vrij door de wini's gekozen kan worden, zoals woke janga, dat ook in de lane wordt gebruikt en ked'ji wo pudi.

Het wo tadu motief is altijd een lijn van driehoekjes dwars op de baan. Kelutu is altijd een stippelijntje op twee rode (kelutu mea) of twee zwarte draden (kelutu meddi).

hammu

Over de totale lengte van een sarung loopt aan weerszijden een lijn van kleine

motiefjes. Dit is de hammu, voortgekomen uit een praktische handeling: het vastzetten van de garenbundels bij het begin van het afbinden. De traditionele sarung hoort een hammu er te hebben. Dat is afwisselend een kort en een lang streepje, ook genoemd hammu ngutu hammu (ngutu hammu is een kam). Bij een niet-ceremonieel weefsel gebruikt men ook wel het rijkere motief van een selimut, de hammu hig'i, of een combinatie van beide.

Neutrale sarungs kunnen variaties hebben op de traditionele vlakverdeling, maar tonen veelal afwijkingen op de motieven in de hebe en lane banen. Meestal gaat het daarbij om geïmporteerde motieven. Voor de j'uli en wo mea banen permiteert men zich die vrijheid niet; men kiest uit het vaste repertoire, maar houdt zich niet aan het voorgeschreven motief per sarung-type. Wo tadu en kelutu banen worden altijd volgens de traditie ingevuld.

B. Omslagdoek (hig'i huri kettu)

Dit is een grote, open doek voor oudere vrouwen die vroeger over de blote schouders werd gedrapeerd (afb.). Tegenwoordig wordt hij over de kabaya heen gedragen. Men zegt dat dit weefsel nog zelden wordt gemaakt; tijdens mijn onderzoek heb ik zo'n doek noch zien dragen noch zien produceren. Omdat dit kledingstuk ook in de nederlandse museale collecties ontbreekt, heeft een werkelijke bestudering niet plaats kunnen vinden. De volgende informatie is verkregen op basis van naar Savu meegenomen oude foto-opnamen.

De omslagdoek heeft geen banen; de motieven staan naast elkaar op een rode of zwarte ondergrond. Het kledingstuk is geen adatweefsel en wordt alleen gebruikt ter versiering of bescherming tegen kou. De uiteinden zijn voorzien van grote driehoekmotieven die met de punten naar buiten wijzen. Mogelijk zijn dit tumpalvormen, die ook in de rotinese wwefsels voorkomen. Een tumpal is een gelijkbenige driehoek, die in de randen van de patola voorkomt. Het is een oud motief en over heel zuid-oost Azië bekend. Het wordt gezien als een vruchtbaarheidssymbool.²¹⁾

C. Schouderdoek

Dit kledingstuk is laat ingevoerd. Over de linker- of rechterschouder gedrapeerd wordt dit weefsel alleen bij officiële gelegenheden gedragen. Het heeft uitsluitend een versierende functie. Mogelijk is deze dracht een navolging van de javaanse gebatikte slendang en een vervanging van de schouderdoek. De geïmporteerde motieven, bijna altijd bloeiende rozen, onderstrepen het neutrale karakter. De vorm en indeling is ontleend aan een mannenweefsel (beschrijving op blz.).

WEEFSELS VOOR DE MAN

A. Selimut (hig'i huri)

Savunese mannen dragen twee open weefsels, een heupkleed (hig'i huri habu) en een schouderdoek (hig'i huri inu koko). Habu betekent 'speciaal' en inu koko 'de hals omwikkelen'. Beide weefsels die uit banen zijn opgebouwd, kunnen even groot zijn, maar de halsdoek is meestal kleiner omdat hij minder banen telt. Het aantal banen bepaalt de breedte van een weefsel en met de breedte ligt ook de lengte vast. De lengtematen variëren van + 1.60 m - 2.50 m., de breedtematen van + 75 cm - 1.40 m. De doeken zijn nooit vierkant, maar altijd rechthoekig van vorm. Het totale vlak is symmetrisch en wordt in drie delen benoemd: wuru mada, telora hig'i en wuru mada. Deze herhalen zich spiegelbeeldig (fig). Telora hig'i betekent 'midden ', wuru mada heeft geen vertaling.

Hier dus geen verwijzing naar 'hoofd' en 'lijf' zoals bij de sarung. Wel gelijk aan dit vrouwenkledingstuk is de verdere indeling in de afwisseling van geikatte en effen banen. De ikatbanen worden ook hier verdeeld in hoofd- en bijbanen. De vroeg 19e eeuwse selimuts uit de Leidse verzameling geven aan dat men toen ,in vergelijking met nu, smallere banen maakte. Dat betekende meer werk, maar ook een rijker beeld.

De selimut kan verder uit een weefbreedte bestaan of uit twee delen zijn samengesteld. Dat laatste komt alleen bij brede weefsels voor. In dat geval heeft het ene deel een extra hoofdbaan, wat voortvloeit uit het voorschrift dat een selimut uit een oneven aantal hoofdbanen moet bestaan. Een enkele keer wijkt men daar van af, omdat dat makkelijker werkt. Zo'n weefsel is echter geen adatdoek.

In de hoofdbaan wordt meestal een afwisseling van twee motieven gebruikt.

Een daarvan is het hoofdmotief waarvoor eveneens het oneven getalsvoorschrift geldt. De franjes aan beide uiteinden zijn een belangrijk onderdeel. Ze horen bij een adatweefsel naar links gedraaid te zijn. Dit is ook een voorwaarde bij de schenking van een selimut aan een overledene. Een beweging naar links is verbonden met de dood, naar rechts met het leven. De schouderdoek voor vrouwen, die in feite de mannen-halsdoek is, heeft onafgewerkte franjes.

In totaal zijn er twee typen geikatte selimuts: de hig'i huri wo heppi en de hig'i huri wo rapi.

hig'i huri wo heppi

Hiervan bestaan twee varianten. Het oudste type is de hig'i huri wo heppi Hawu. Deze selimut voert het wo heppi Hawu motief, dat door de Savunezen als hun oudste motief wordt gezien. Bij alle ceremonies horen de priesters een dergelijk weefsel te dragen. Het is tevens het lijkkleed voor alle savunese mannen. Dit weefsel heeft alleen geikatte hoofdbanen, geen bijbanen. De hoofdbanen worden in tweeen gespleten door smalle, effen donkerrode of zwarte strepen. Het daarmee doorsneden wo heppi Hawu motief is wit uitgespaard op een zwarte ondergrond.

Een variant hierop is de hig'i huri wo heppi hegai. Hegai is de haak aan de gordel van de lontartapper waaraan hij, alvorens naar boven te klimmen, zijn bakken hangt. In deze selimut is een haakversiering aan het sobere wo heppi motief toegevoegd. De baan die de twee helften van het motief scheidt, is hier breder en heeft wel geikatte motieven. Deze zijn rood uitgespaard op een zwarte ondergrond. Hiervoor is rood garen als uitgangspunt genomen, wat verder niet voorkomt. Dit type selimut is wel een adatweefsel, maar mag niet als lijkkleed worden gebruikt. Motieven, baansoorten en kleurgebruik zijn bij beide weefseltypen aan elkaar gekoppeld.

Ikatbanen in de hig'i huri wo heppi

1. huri wo rena, ook genoemd huri bella of huri wo heppi: hoofdbaan;
2. b'akka d'ara wo heppi hegai: geikatte baan die het wo heppi hegai motief doorsnijdt;

3. wo tadu: smalle streep met driehoekjes dwars op de baan;
4. kelutu: stippelijntje. Er zijn rode (mea) en zwarte kelutu.

hig'i huri wo rapi

In de loop der tijd is een mannendoek ontwikkeld met afwisselend geikatte hoofd- en bijbanen. Hierin zijn de motieven, zoals bij de wo rapi sarung, in drie kleuren uitgevoerd: wit, rood en zwart. Als in deze selimut traditionele motieven zijn verwerkt, kan zo'n weefsel bij feestelijke gelegenheden gedragen worden, in andere gevallen is het alledagkleding. Baansoorten en kleurgebruik vormen in dit mannendoek een eenheid.

Ikatbanen in de hig'i huri wo rapi

1. huri wo rena (huri bella): hoofdbaan;
2. huri wo naiki: bijbaan;
3. wo tadu;
4. kelutu.

Het aantal hoofdbanen in beide selimuttypen varieert van drie tot zeventien. Een halsdoek heeft er drie tot vijf, terwijl een heupdoek als lijkweefsel gebonden is aan een minimum van vijf. Het aantal wordt bepaald door de functie van het kledingstuk en door de grootte van het hoofdmotief. Het wo heppi Hawu motief is bijvoorbeeld smaller dan het wo heppi hegai motief. Ook de baan die deze motieven in tweeen splitst, is bij de wo heppi Hawu smaller dan bij de haakvariant. Bij een gelijke weefselbreedte zal het eerste selimuttype daarom meer banen tellen bij bij het tweede.

Selimut-namen

Een selimut wordt genaamd naar het motief, zoals het geval is bij de hig'i huri wo heppi, naar zijn kleur of naar het aantal hoofdbanen. Een kleuraanduiding is bijvoorbeeld de hig'i huri wo rapi of hig'i huri wo meddi, zoals de wo heppi selimut

ook wel wordt genoemd vanwege zijn zwarte ondergrondkleur. Bij een benaming naar het aantal hoofdbanen worden deze vanaf de uiterste randen geteld. Van minimaal drie tot maximaal zeventien zijn de namen als volgt:

Naam en aantal banen	Functie
hig'u huri wo tellu (3)	halsdoek voor mannen en schouderdoek voor vrouwen
hig'i huri wo lemmi (5)	heup- en halsdoek voor mannen, soms schouderdoek voor vrouwen
hig'i huri wo pidu (7)	heupdoek voor mannen
hig'i huri wo heo (9)	idem
hig'i huri wo henguru ehhi (11):	idem
hig'i huri wo henguru tellu (13)	idem
hig'i huri wo henguru lemmi (15)	idem
hig'i huri wo henguru pidu (17)	idem

Alleen voor het priesterkleed en de lijkdoek gelden voor mannenweefsels nog strikte voorschriften. Omdat de selimut in kleur noch figuratie familieverband toont, zijn er, meer dan bij de sarung, geïmporteerde motieven in te vinden. Zoals de bruidegom op afb. [?] laat zien, worden dergelijke weefsels tegenwoordig zelfs als ceremoniele kleding gebruikt. Toch draagt men nog wel doeken met savunese motieven, zoals:

wo heppi	heppi betekent trekken, is een gespleten ruitmotief;
boda	geen vertaling;
kekama haba	zigzagmotief;
dula (van dulang)	betekent presenteerblad
ana dolila	vogelmotief;
ana ettu	rupsmotief.

Sommige van deze namen geven de oorsprong van een motief aan. Hun vorm ontleen zij verder aan een door de techniek bepaalde stylering. Kekama haba is

van oorsprong een een vorstelijk motief, geïnspireerd op de zigzag-insnijding van de haba, de bak waarin het lontarsap wordt opgevangen. Het werd ontworpen door Ama Idje Bire, Raja van Seba. Alleen hij en zijn familie mochten dit motief dragen. Als andere vorsten het wilden overnemen moest men om toestemming vragen. Tegenwoordig is het een algemeen traditioneel motief. De dula vorm, nu een adat-motief, heeft zich waarschijnlijk op dezelfde manier ontwikkeld. Van dit motief bestaat een traditionele en een moderne, een meer gestileerde vorm. Het vogelmotief kan de betekenis hebben die van der Hoop (1949:166) geeft aan veel indonesische vogelafbeeldingen: symbool voor de ziel van een overledene. Zeker is dit niet. Wo heppi, kekama haba, boda en dula zijn uitsluitend hoofdmotieven; ana dolila mag zowel in hoofd- als in bijbanen worden gebruikt, ana etu uitsluitend in deze laatste baansoort. Wo heppi, kekama haba, ana dolila en dula mogen ook verwerkt worden in de schouderdoek voor vrouwen en in de brede lane baan van de sarung.

hammu hig'i

Net als bij de sarung worden de helften van de selimut aan beide kanten afgesloten door een lijn van kleine motieven. Hier zijn het puntige vormen, trapsgewijs in een driedeling naar boven opgebouwd. Ook binnen de hammu hig'i komen variaties voor, met handhaving echter van de getrapte opbouw.

B. Gordel (wai wake)

Dit is een lang, smal weefsel dat tegenwoordig alleen nog door de adel bij de ledodans wordt gedragen. Ook wordt het gebruikt om de grafdoeken van een dode op het lijk te binden. De gordel heeft de lengte van een selimut met 7 hoofdbanen, + 2.50 m. en is + 14 cm breed. De uiteinden bestaan uit naar links gedraaide franjes. Het weefsel kan rood of zwart van kleur zijn en over de lengte lopen smalle geikatte stippelijntjes, kelutu. Voor gebruik bij begrafenis en ledodans kiest men altijd een rode gordel die bovendien kleine ikatmotieven kan hebben.

Dodendoeken

Dit zijn weefsels die het lichaam van een overledene bedekken en die men in een speciale mand bewaart. Ze moeten in de maand D'ab'a Ae (maart/april) door naaste wini leden bij het huisje van hun hubi worden gemaakt. De garens dienen met savunese kleurstoffen te zijn geverfd, een gebruik dat bij andere weefsels vaak wordt losgelaten.

DODENWEEFSELS VOOR EEN VROUW

- ei mea
- wai labe

De ei mea is de lijkwade en de adatsarung die de hubi en wini van de overledene aangeeft. Daaroverheen kunnen meerdere, maar altijd een oneven aantal adatsarungs komen. De wai labe is het sluitweefsel, dat over het lijkkleed en de overige weefsels heen de voorkant van het lichaam bedekt.

DODENWEEFSELS VOOR EEN MAN

- wai pe wai
- hig'i mea
- wai mea
- wai labe

De wai pe wai is een schaamdoek die het uiterlijk en de afmetingen heeft van een mannengordel. De hig'i mea is voor alle mannen het lijkkleed, de adatselimut hig'i huri wo heppi Hawu. Daaroverheen kunnen een oneven aantal andere adatselimuts gewikkeld worden. De wai mea is de rode gordel die lijkkleed en overige selimuts bij elkaar houdt. Het geheel wordt afgesloten met de wai labe.

wai labe

Dit weefsel heeft de afmetingen van een selimut met drie hoofdbanen en is + 75 cm. lang en + 45 cm. breed. Het heeft een vlakverdeling in banen met een oneven aantal hoofdbanen, de huri wo rena. Deze worden aan weerszijden afgesloten met wo tadu en roa banen. Hoofdbanen en wo tadu zijn effen rood van kleur of hebben wit uitgespaarde motieven op een rode ondergrond. De roa zijn altijd effen zwart. Indien het weefsel ikatmotieven heeft, dan voeren de hoofdbanen het motief uit de baan die het selimutmotief wo heppi hegai in tweeën snijdt. De wo tadu hebben het wo tadu motief, kleine driehoekjes. Aan de uiteinden en in het midden van het weefsel worden de spiegelbeeldige helften begrensd door kleine motiefjes, hammu hig'i. De franjes zijn niet afgewerkt.

5. Ruitmotief, getallen en kleuren

De ruit komt in de savunese ikatweefsels opvallend veel voor. In een eenvoudige en zuivere vorm verschijnt ze als hoofdmotief wo kelekku in de sarung van de wini Pi'i/Raja, vroeger het lijkkleed voor alle hubi Ae vrouwen. Het middengedeelte van het ei led'o motief voor alle hubi Iki vrouwen is eveneens een ruit. Een ruit is ook het j'uli motief van het sarungtype ei raja. Het lane motief woke janga is zelf geen ruit, maar de uitsparing tussen twee van deze figuren vormt wel een ruit, die vaak, met in het midden een klein ikatmotief, een nieuwe figuratie vormt.

Het is opmerkelijk dat in vroeger tijd en ten dele ook nu nog de lijkwades voor zowel mannen als vrouwen een ruitmotief vertonen: wo kelekku, ei led'o en wo heppi Hawu. De ruitvorm is een oud motief en komt in verschillende culturen voor en in heel verschillende tijden. Er is een samenhang geconstateerd tussen de betekenis van parallelle motieven als deel van een groot denkpatroon. De ruit werd daarbij niet alleen geïdentificeerd als symbool voor de 'hele wereld', de onder en bovenwereld die de levenden met de doden verbindt, maar tevens als 'moederlichaam', als de oorsprong van alle dingen. 23)

De vooroudercultus van de Savunezen komt voort uit de opvatting van een leven

na de dood. "Zoals de mens in zijn oorsprong uit de donkere wereld komt, dat wil zeggen de baarmoeder van de moeder, zo keert hij bij zijn dood terug naar de donkere plaats van de onderwereld die helemaal binnen in is" (Kana 1978:304). De embryonale houding waarin de Savbunezen hun doden begraven, geeft aan dat die terugkeer in hun zienswijze via een geboorteprocés verloopt. De mens sterft, maar wordt opnieuw geboren in de wereld van de voorouders vanwaar hij zich met de levenden zal bezighouden. De vele grafweefsels zijn daarbij niet alleen een voorziening voor dat verblijf, maar overeenkomstig de urnen, manden en doeken uit andere culturen symboliseren zij de placenta.²⁴)

Voorkeur voor oneven getallen

Het oneven getal speelt in de ikatweefsels van Savu een grote rol. Het hoofdmotief in de sarung bestaat uit een driedeling of wordt driemaal herhaald. Een selimut moet een oneven aantal hoofdbanen hebben met in iedere baan een oneven aantal hoofdmotieven. Ook in de voorschriften omtrent het gebruik van de weefsels komt de belangrijkheid van het oneven getal naar voren: bij huwelijk of overlijden mag iedere gast maar een doek schenken, een overledene krijgt een oneven aantal grafweefsels mee. Deze regels staan niet op zichzelf, het oneven getal is op Savu een overheersend gegeven. Een huis heeft een oneven aantal palen. De raad van priesters bestaat uit zeven mannen, sirih-stengels voor een bruid-prijs worden met zeven, negen of elf stuks gebundeld.

Van de oneven getallen zijn 1, 3 en 9 het meest belangrijk. Drie is een geheel en negen, het drievoudige van drie, het symbool van totaliteit. Bij de doopplechtigheid en naamgeving wordt een kind driemaal omhoog getild, de huiswand wordt bij een sterfgeval met drie trappen geopend en een dode krijgt drie klopjes op het voorhoofd. Voordat men een heilige plek betreedt, worden drie stukjes gedroogde klapper weggeworpen. Trommels worden drie of negen maal geslagen, suikerovens waarin men lontarsap verwerkt, worden na drie jaar herbouwd en na drie maal drie jaar is er de Kelila ceremonie, de afsluiting van een cyclus. Kelila Ae is in Seba de climax in deze getallenhierarchie, als na negen Kelila, dat wil zeggen na 81 jaar, deze grote ceremonie wordt gehouden. Savu wordt verder heo udu heo kerogo genoemd, negen mannelijke

verwantschapsgroepen en negen offerplaatsen.

De Savunezen geven het oneven getal een hogere positie dan het even getal. Drie is meer dan twee en vijf meer dan vier. Deze rangorde verwijst naar het getal 1, naar de oorsprong zelf, de Ene God. Radja Haba(1967:22) spreekt van God, die ook Aji Mone Tellu is, een goddelijke drie-eenheid van Deo, Kenuhe en Dohe Leo. Dohe Leo, Hij die Ziet, heeft de Savunezen heo li dara li ke wahhu gegeven, negen geboden. Deze moeten de Savunezen tot richtlijn dienen en houden hen als een samenhangend geheel bijeen.

Behalve het oneven getal liggen aan de compositie van de traditionele ikatweefsels nog andere principes ten grondslag. Allereerst het totaliteitsbeginsel: alles heeft een vaste plaats en niets mag worden weggelaten. Verder is de afwisseling van gedessineerde en effen banen terug te voeren op het beginsel van scheiden en verbinden, een ordeningsprincipe waarvan de savunese cultuur doortrokken is. De oorsprong van dit dualiteitsbeginsel, dat een geheel in twee tegenstellingen splitst, ligt besloten in de goddelijke drie-eenheid, die het goede en het kwade(Kenuhe=duivel) omvat. In het savunese scheppingsverhaal ontstaan uit God drie elementen: hemel, aarde en zee. In hun structurering van de kosmos horen de hemellichamen volgens de Savunezen tot de bovenwereld en de aarde en zeeën met mens, dier en plant tot de benedenwereld. Beneden wordt opnieuw gesplitst in droog (aarde) en nat (zee). Twee- en driedelingen komen dus naast elkaar voor.

De tweedeling zet zich verder voort in de sexuele opposities van de hemellichamen. De maan vertegenwoordigt het vrouwelijke principe, de zon het mannelijke enz. Ook alle verschijnselen in de natuur worden in paren opgedeeld. Een andere tweedeling is die volgens de tegengestelde begrippen koud en warm. Koud wordt daarbij verbonden met goed en veilig, warm met slecht en gevaarlijk. In de sociale organisatie van de Savunezen komt de tweedeling tot uitdrukking in de verdeling van alle vrouwen over twee hoofdgroepen, geassocieerd met de tegenstelling hoger en lager. Het traditionele savunese huis is opgedeeld in een mannen- en een vrouwengedeelte, verbonden met begrippen als licht/donker, buiten/binnen, verbruik/ opslag. Kana geeft vele voorbeelden die aantonen hoe de Savunezen de wereld en hun eigen oorsprong en voortbestaan vanuit deze getals en

classificatiebeginselen beschouwen en verklaren.¹⁷ De opbouw van de weefsels is daarvan een uitdrukking.

Dominante kleuren

De belangrijkste kleuren in de savunese ikatweefsels zijn rood en zwart. Weliswaar is wit de kleur van de motieven, maar alleen rood en zwart hebben een symbolische betekenis. Rood is daarbij verbonden met leven, zwart met dood, opnieuw een tegenstelling waarbij de een niet zonder de ander bestaat.

De Savunezen zijn een volk dat niet alleen in de weefsels kleur op een symbolische wijze hanteert. Zo worden in het droge seizoen dieren met een lichte huid geofferd, omdat hun kleur overeenkomt met die van de lontarbloesem, die in dat jaargetijde naar men hoopt overvloedig zal bloeien. In het natte seizoen tracht men de regens te bevorderen door het offeren van dieren met een donkere huid. Hun kleur symboliseert de regenwolken, die met het brengen van neerslag voor de opbrengst van het land zorgen.²⁵

Kleuren hebben ook in het savunese taalgebruik een speciale waarde. Ze drukken een bepaalde toestand uit. Als een bruidegom bij zijn ouders terugkeert na het brengen van het eerste deel van de bruidprijs en zij hem vragen hoe hij daar ontvangen is, kan hij zegen: hapa awu, grijze hagedis, of nara pudi nekkai, wit verlegen. Beide kleuren geven het negatieve effect van zijn bezoek aan. Is de bruidprijs echter geaccepteerd, dan zal hij zijn succes uitdrukken met het antwoord: mea pa ai pa abba, rode arm rode hand. Het is het savunese gezegde voor geluk en welvaart, die door de kleur rood (mea) wordt gesymboliseerd. Deze kleur, de kleur van de ikatbanen in de twee belangrijkste sarungtypes, de ei raja en ei led'o, is ook verbonden met het zonlicht en de aardse wereld. Het is ook de kleur van de savunese aarde, die volgens de Savunezen geschapen is door Mara Mea, de met rood aangeduide ene God¹⁸.

Rood is het adjectief van vele zaken. Alhoewel grijs van kleur wordt de rots aan het strand van Liae toch wadu mea genoemd, rode steen. Volgens de mythe is daar de allereerste voorvader Kika G'a vanuit de hemel op aarde neergedaald. Rai mea is een plek in Seba waar vroeger, voordat men een groter veld nodig had, een ceremonie werd gehouden om 'de oorzaak te achterhalen' van een sprinkhanenplaag

die Savu ooit geteisterd heeft. Rood is de kleur van het sirih-sap waarmee tekens worden gemaakt op gezichten van kinderen en doden. Rood is het bloed dat bij offerandes van geslachte dieren en bij een besnijdenis op de aarde neerdruppelt om deze vruchtbaar te maken. Met schapebloed wordt de trom betekend bij de dodencereemonie als teken van vertrek van de overledene. Voordat men over verboden, dat wil zeggen heilige, zaken spreekt, wordt een rode haan geofferd. Na afloop herhaalt men dit ritueel.

Zwart, de tegenhanger van rood, is de kleur van de boot die volgens de Savunezen de overledene naar de voorouders brengt. Zwart wordt geassocieerd met dood en duisternis, met de verborgen wereld en met ongeluk. In de sarung is het de kleur van de grote effen baan die grenst aan de gedessineerde hoofdbaan. Het adatkleed van de man draagt dit dualistisch principe in mindere mate uit. De zwarte hoofdbanen kunnen doorsneden zijn met smalle rode banen, maar deze mogen ook zwart gekleurd zijn. In dat geval is het weefsel helemaal zwart, met uitzondering van de wit uitgespaarde motieven en een enkel gekleurd draadje. Toch wordt dit weefsel als lijkkleed *hig'i mea* genoemd, zoals de lijkwade voor vrouwen *ei mea* heet. De aanduiding 'rood' bij dodenweefsels kan in verband gebracht worden met het in balans houden van een situatie die met 'zwart' verbonden is. Het afsluitende grafweefsel voor man en vrouw, de *wai labe*, kan met zijn evenwichtige verdeling van zwarte en rode banen en vanuit zijn positie op het lichaam, gezien worden als een verbinding tussen de wereld van de doden en die der levenden.

Rode draden voor goud

Dat rood voor de Savunezen een bijzondere kleur is, wordt ook duidelijk in het gebruik van *tai mela*. Dit betekent 'gouden draad', maar is in werkelijkheid rood garen. Het wordt in tal van situaties gebruikt om eer te bewijzen of iets af te smeken. Als in een bron een paling wordt ontdekt, dan legt men op die plek *tai mela* 'als ware het goud en zilver'. Zo hoopt men dat de paling de bron tegen uitdroging zal beschermen. Wanneer een slang een huis binnendringt, begeleidt men het dier met *tai mela* weer naar buiten. Krijgers die terugkwamen uit de oorlog werden vroeger met *tai mela* gezuiverd. Terwijl ze bij de ingang van hun dorp

onder een boog van klapperbladeren doorliepen, bestreek men hen met dit rode garen. Tai mela wordt ook in gevlochten mandjes gestopt die bij de ceremonie Hole in Mesara in een namaakbootje de zee op worden gestuurd. Bij de rituele hanengevechten wordt om een poot van iedere haan een rode draad gebonden om de overwinning te bevorderen. Rood, de kleur van leven, licht en geluk, is bij tai mela de vervanging van goud. Alleen doden krijgen als men het betalen kan, echt goud of zilver mee in hun graf, dat in hun handen, in hun mond of op hun wangen gelegd, een offer aan God is.

6. Het bijzondere gebruik van weefsels

Dit gebruik is verbonden met de ceremonieën van de levenscyclus, met dracht, schenking en vererving.

A. OFFICIELE AANKLEDING VAN EEN KIND

Deze ceremonie, leko wue, is een onderdeel van het rituele bad waarbij voor kinderen die het afgelopen jaar geboren zijn, de zegen van God wordt gevraagd. Een meisje kleedt men daarbij in een zwart-wit gestreepte sarung die uit een weefbreedte bestaat, de ei leko wue; een jongen in de hig'i leko wue, een effen witte selimut. In de gevouwen 'zak' van deze kleding legt de moeder een aantal geschenken, waarna ze het kind naar een ouder wini-lid brengt. Deze neemt de geschenken aan en wrijft als zegening geurige olie op de rug van het kind. Dan vult zij op haar beurt de zak, tilt het kind drie keer omhoog en zegt: 'geef aan mijn kleinkind voorspoed en een lang leven en moge zijn kleren niet verslijten'.

Na deze gebeurtenis krijgt het kind zijn eerste geikatte sarung of selimut aan. De ceremoniele kleding wordt voor een volgend broertje of zusje bewaard.

Huwelijk

Het huwelijk betekent enerzijds een versteviging van de wini-banden, anderzijds het verlies van een lid van de mannelijke lijn voor de familie van het meisje. De

betekenis van het huwelijk wordt ook altijd gezien vanuit de positie van een zoon. Zijn ouders gaan op zoek naar een bruid, zijn moeder krijgt een schoondochter die haar bij overlijden kan afleggen, zijn familie krijgt er een werkster bij en zijn verwantengroep een lid. De vrouw is de hoogste inzet van een goederenverkeer waarbij de bruidprijs en de bruid tegen elkaar worden geruild. De bruidprijs, welli, was ook vroeger al een bron van onenigheid. Als deze ook nu niet kan worden opgebracht, gaat het paar zonder te huwen samenwonen. De jongen kan het meisje ook schaken waarna ze buiten Savu trouwen. Een huwelijk zonder toestemming van de ouders betekent echter uitsluiting van de erfenis.²⁶⁾

Een huwelijk kan op jonge leeftijd afgesproken zijn, alhoewel dat tegenwoordig minder voorkomt. Trouwbeloften worden in de loop der jaren bevestigd door het uitwisselen van geschenken zoals weefsels, sieraden en vee. De directe voorbereidingen voor de bruiloft omvatten onderhandelingen over de bruidprijs. Deze bestaat uit twee vaste onderdelen, de kenoto en de ihi welli. De ihi welli omvat groot vee; de kenoto bestaat uit twee onderdelen: de hete- en de koude kenoto. De hete kenoto bevat 7, 9 of 11 bundels van sirih-pinangstengels en slingers van gedroogde pinang. Daarbovenop komt een klein tabakszakje waarin zich gouden sieraden, meestal een paar oorbellen, en een zilveren munt bevinden. De koude kenoto bevat alleen sirih-pinang. Zodra men het over de ihi welli eens is, wordt in het huis van de bruidegom door een ouder wni-lid de beide kenoto's in een katoenen doek ingepakt. Dan gaan twee mannelijke familieleden met de bruidegom en verdere aanhang naar het huis van de bruid, waar de buidels worden geopend. Eerst wordt de hete kenoto door een wini-lid op inhoud gecontroleerd. Als deze niet compleet is, moet aanvulling plaatsvinden. Dat kan betekenen dat vrouwelijke familieleden van de bruidegom hun sieraden moeten afstaan, een reden om meestal zonder opschik naar zo'n bruiloft te gaan. Klopt de inhoud, dan wordt buiten op de veranda ook de koude kenoto opengemaakt en verdeeld. De bruid heeft zich intussen getooid met haar adatsarung en sieraden. De sarung is op klassieke manier onder de oksels vastgezet, de schouders blootlatend. Een overblijfsel van de vroegere dagelijkse dracht met twee aparte doeken is de huwelijksstooi van de wini PuDila bruid. Over haar adatsarung, die eveneens tot de oksels is opgetrokken, draagt zij over het bovenlichaam een enkel gesloten sarungdeel, de hebe robo,

afgeleid van de vroegere borstdoek, de ei robo. Andere bruiden dragen over hun sarung de kae bate, een gesloten batikdoek (kain batik), die vanaf de schouders omlaaghangt. Tegenwoordig wordt deze vervangen door de machinaal vervaardigde ruiten sarung uit de winkel. Batikdoeken werden waarschijnlijk al vanaf het begin van de 19e eeuw op Savu ingevoerd door mensen van het eiland Buton bij Sulawesi. Over de oorsprong en het gebruik van deze bruidstooi weet men niets te vertellen. Vermoedelijk is de voorloper van die kain batik een zelfvervaardigd gesloten weefsel geweest, mogelijk de hebe robo en zien we op Savu nu een rudiment van een gewoonte, die op andere indonesische eilanden haar betekenis nog niet verloren heeft. Daar funktioenen gesloten doeken bij verschillende ceremonieën. Bij de huwelijkslechtigheid is het gebruik verbonden met vruchtbaarheid en echtelijke harmonie.²⁷⁾

In een gevlochten lontarmand zijn inmiddels de weefsels gedaan die door de bruid worden meegenomen. Dat zijn deels door haar zelf geweven sarungs en selimuts, deels sarungs die geschonken zijn door haar wini-leden. Een vast onderdeel is een sarung die de bruid heeft ontvangen van de vrouw die de hete kenoto opende. Als de bruid van dezelfde wini is als haar schoonmoeder, dan krijgt ze ook van die zijde een aantal sarungs. De bruidegom ontvangt selimuts van zijn eigen wini-leden.

Na een maaltijd vertrekt de stoet naar het huis van de bruidegom. Daar geven de partners elkaar door hen zelf voorgekauwde sirih-pinang, vanouds de feitelijke bekrachtiging van het huwelijk. Dan volgt opnieuw een maaltijd. De wederzijdse ouders geven die dag hun eigen familieleden die bijgedragen hebben, als dank een portie vlees, in verhouding tot de hoogte van hun schenkingen. Drie dagen later gaat de bruid nog eenmaal naar haar ouders terug. In de zak van haar sarung heeft ze sirih-pinang meegebracht, die ze in de schoot van haar moeder legt. Na deze symbolische dankzegging keert ze naar haar echtgenoot terug.

Het persoonlijk bezit dat een vrouw in haar huwelijk meebrengt, bestaat behalve uit weefsels en sieraden, uit land, klapperbomen en vee. Deze ontvangt ze van haar vader als erfdeel en moeten haar een zekere onafhankelijkheid geven bij echtscheiding of het overlijden van haar man. Het totale familiebezit is door het meenemen van haar erfdeel verminderd. Van haar moeder ontvangt ze zaaigoed. Verder neemt ze nog wat huisraad mee en een katoenmand. Als ze zelf nog geen weefgetouw heeft, laat ze er zo spoedig mogelijk een maken.

Ook haar man brengt persoonlijke eigendommen mee. Deze blijven echter deel van het bezit van zijn familie. Om zijn aandeel binnen de familie te houden, is het belangrijk dat hij zoons krijgt. Dochters betekenen een verlies van het familie-eigendom, maar garanderen het behoud van het bezit dat behoort tot de vrouwelijke verwantengroep, het wini-eigendom.

De erfschat van een man gaat voor het grootste deel naar zijn zoons; die van een vrouw naar haar dochters. Bij een voortgezette lijn gaat de erfschat van de vrouw, ei ke behhu, in de derde generatie harru kab'a la heten. Deze naam is een verwijzing naar de spintol (harru) en de schelp (kab'a la) waarin de tol wordt rondgedraaid.

de heilige kledingmand

Een onderdeel van ieders erfschat is een gevlochten mand met sakrale weefsels. In Seba wordt deze kepepe b'arra genoemd, niet te verwarren met de gewone kledingmand de kepepe b'ara. In Mesara heet de mand kepepe pana en in Timu kepepe wo mamu. B'arra, pana en wo mamu betekenen respectievelijk stevig(=dicht), heet(=kritisch) en offeren. Ze verwijzen alle drie naar de gesloten toestand van de mand en de verborgen krachten van de inhoud. Behalve als individueel eigendom kunnen ook alle vrouwen in een huis en alle mannen tezamen zo'n mand bezitten. Zowel de mand als de doeken zijn met een groot taboe omgeven en ontlenen hun betekenis aan het gebruik bij het dodenritueel. In de vrouwenmand bevindt zich het lijkkleed, het sluitweefsel en 1, 3, 5 of 7 tot

maximaal 17 andere adatsarungs. Van deze laatste categorie wordt altijd een oneven aantal gebruikt voor het kleden van een dode. Het restant wordt geerfd. Indien de overledene arm was en er geen extra sarungs waren, raakt de mand leeg.

De mannenmand bevat eveneens dodenweefsels, die echter bij overlijden allemaal worden gebruikt. Er zijn geen extra selimuts. De extra weefsels die op de dode worden gelegd, komen uit de gewone kledingmand. In de maand D'ab'a Ae (in Seba maart/april) worden bij het hubi huisje nieuwe dodendoeken geweven om de manden weer te vullen.

De vrouwenmand wordt op de donkere, afgesloten zolder van het huis bewaard, hangend aan de dakconstructie. De mannenmand hangt op diezelfde manier in het mannengedeelte. Alleen als er een dode is, mag hij worden aangeraakt en geopend. Bij iedere opening, om er doeken uit te halen of aan toe te voegen, moet een offer worden gebracht. De dag van het zuiveringsritueel is het enige moment in het jaar dat de mand en zijn inhoud naar buiten worden gebracht, om er te luchten.

De vererving van het sarungrestant lijkt per gebied te verschillen. In kampung Raepana van kota Seba gaat het als volgt: de inhoud van de mand bestaat uit twee lagen van rechtopstaande opgerolde sarungs, onder meer dan boven. Door een gevlochten matje worden de lagen van elkaar gescheiden. Een vrouw zonder dochters neemt alle doeken mee in het graf. Wordt de lijn wel voortgezet, dan wordt haar lijk met een oneven aantal weefsels van de bovenste laag bedekt. De dochters vullen daarna de inhoud tot het vereiste aantal doeken aan. Komt een van hen te overlijden, dan wordt opnieuw een deel van de bovenste laag gebruikt en weer aangevuld. Trouwt een van hen, dan ontvangt ze haar deel, dat door de overblijvende zusters weer wordt bijgemaakt. Zo gebeurt dit steeds bij een volgende die huwt. De laatste dochter die het huis uit gaat neemt de mand met de dan complete inhoud mee. De overigen hebben er zelf een laten vlechten en het vereiste aantal weefsels volledig gemaakt.

Ook de mannen van een gezin hebben in Raepana een gezamenlijke mand. Na de dood van de vader ontvangt de oudste zoon de mand bij zijn huwelijk. Zijn er meer broers, dan wordt voor hen een nieuwe mand gemaakt. Sterft ook de moeder

voordat het huwelijk van de oudste zoon heeft plaatsgevonden, dan wordt de mand door zijn oudste zuster bewaard tot an zijn trouwdag. Huwt de zoon met een vrouw van een andere wini dan zijn moeder, dan blijft de mand bij zijn moeder of zuster. Alhoewel de zoon van zijn vader erft, is de daadwerkelijke vererving van de mand gebaseerd op de vrouwelijke lijn.

Niet iedereen is blij met zo'n erfenis, omdat het bezit ervan contact met de doden betekent. Christenen mogen zo'n mand ook niet meer bezitten. Als een vrouw tot het Christendom overgaat, worden de doeken uit de mand gehaald. De sarungs mogen alleen binnenshuis, d.w.z niet buiten het erf, worden gedragen. Hetzelfde geldt voor geerfde sarungs. Ze mogen ook niet worden weggegeven, verkocht of weggegooid. Ook de mand mag niet worden weggeworpen of verbrand, zoals met huisvuil gebeurt. Men moet hem bewaren totdat hij versleten is. Gewoonlijk geeft men hem om die reden aan een niet Christelijk wini-lid in bewaring.

c. overlijden

Er zijn op Savu twee vormen van sterven: made natta, een 'zoete' en goede dood als gevolg van ziekte of ouderdom en made rakka, een 'zure', onverwachte dood door verdrinking, zelfmoord, een bliksemschicht, een zware bevalling, het vallen uit een lontarpalm of getroffen worden door een zwaar voorwerp. In Mesara wordt dit een zoute dood genoemd, made harro. Een zure of zoute dood moet door ceremonieën in een zoete dood worden omgezet. Bij ieder overlijden worden ook oorzaak en achtergronden onderzocht door het raadplegen van de speer; iedere dood moet worden verklaard en begrepen.

Een dode wordt onder het huis begraven, een man bij het mannen-, een vrouw bij het vrouwengedeelte. Het graf voor een zoete dood is rond, dat voor een zure dood rechthoekig. Zo'n rechthoekig graf snijdt de oost-west lijn van het huis in noord-zuid richting. Elke dode wordt in embryonale houding op een mat in de kuil gelegd, met zijn rug op de grond. Het hoofd van man wijst richting westen, dat van een vrouw richting oosten en van iemand die een onverwachte dood gestorven is,

richting noorden. Als het onder een huis erg vol wordt, graaft men de beenderen op. Deze worden in een ikatweefsel gewikkeld en op een kleiner plekje opnieuw begraven. Christenen worden in gestrekte houding op het kerkhof bij de kerk begraven.

Van iemand die buiten Savu sterft, worden de kleren naar het eiland teruggestuurd. Daar vindt dan het rituele openen van tas of mand plaats en worden de kleren onder familieleden verdeeld. Sterft men op Sumba, dan hoeft terugzenden niet te gebeuren; de ziel bevindt zich dan al op de plaats van bestemming, op Kaap Sasar, waar volgens de Savunezen zich de zielen van de voorouders bevinden.

Bij een zoete dood wordt het lijk direct na overlijden gewassen en verzorgd. Daartoe legt men het op een nieuwe mat. Dan worden de haren geurig gemaakt, de navel gebrand en op voorhoofd, wangen en kin een rood sirihsap kruisteken gemaakt. Bij de priesters knipt men de nagels en hoofdharen, een handeling die vroeger bij elke Savunees werd toegepast. In anus en vagina stopt men een muskaatnoot om het lichaam ritueel te sluiten. Voordat het lichaam verstijft, worden armen en benen gebogen. De handen legt men op de borst. Rijke Savunezen krijgen op beide ogen of wangen, op de tong of in hun handen een geldstuk. Soms ook legt men een ring in de mond. Al deze verrichtingen worden uitgevoerd door een ana ina, bij voorkeur de moeder, zus of schoondochter. Zij ontvangt voor haar werk de sarung of selimut waarin de overledene is gestorven, een weefsel dat nooit mag worden verkocht. Zittend achter de dode sprenkelt ze vervolgens water met diverse ingrediënten over het lijk, drank voor 'onderweg'. Het ritueel wordt afgesloten met drie klopjes op het voorhoofd van de overledene waarna het lichaam wordt gekleed met doeken uit de heilige mand en met sieraden omhangen. Over het geheel van lijkwade en aanvullende weefsels komt de sluitdoek die bij Christenen niet meer mag worden gebruikt.

Intussen wordt hout gezocht voor de baar, die volgens een vaste constructie in elkaar wordt gezet. Dan draait men twee touwen, die ieder uit twee naar links getwijnde draden van gedroogd lontarblad zijn samengesteld. Met het ene touw worden alle doeken op het lijk gebonden, met het andere bindt men het lijk op de

baar. Afhankelijk van het geslacht van de overledene wordt de baar vervolgens tegen de ceremoniele paal van het vrouwen- of mannengedeelte van het huis gezet. Dan komen de familieleden 'om te bedekken en te wikkelen'. Zij brengen weefsels mee die op het lijk worden gelegd. Inplaats van ikatweefsels wordt tegenwoordig ook wel een lap textiel uit de winkel gegeven, of geld of vee. Bij belangrijke doden handhaaft men echter de traditie. Het totale aantal geschonken weefsels moet oneven zijn. De vrouwelijke gasten dragen hun sarung binnenste buiten om negatieve invloeden te weren.

Vervolgens komen de klaagvrouwen om de goedheid van de overledene te bezingen. Die avond beraadslaagt de familie over de vraag welke ceremonie moet plaatsvinden. Er zijn vijf mogelijkheden, van zeer eenvoudig tot heel uitgebreid en die alle een oneven aantal dagen duren. De keuze hangt af van de welstand van de familie, de leeftijd van de overledene en de mate waarin deze tijdens zijn leven anderen heeft geholpen. Deze zijn nu verplicht met hun bijdragen die hulp in evenwicht te brengen.

Intussen zijn de overige familieleden over het hele eiland gewaarschuwd. Iemand vergeten of overslaan is kwalijk; aanwezigheid is een verplichting die nagekomen moet worden. Vaste onderdelen van alle vijf begrafenisvormen zijn de gezamenlijke maaltijd, waarbij een deel van de giften wordt teruggeschonken, en het bespreken van de stamboom. Bij een adellijke begrafenis wordt altijd de ledogedanst, een parendans die in volle toi wordt uitgevoerd. De mannen hebben daarbij het bovenlijf bloot en gaan verder gekleed in de effen, witte selimut, een rode buikband en rode halszakdoek en een hoofddoek met een rood middenveld. De vrouwen dragen hun sarung op de klassieke wijze en binden hem op heuphoogte vast met een gouden of zilveren gevlochten koord waarvan de lange uiteinden zichtbaar blijven. Op het rokgedeelte steekt men sierspelden.

HOOFDSTUK 3: HET PROCES VAN VERVAARDIGING

1. ACHTERGRONDEN

Het maken van ikatweefsels is een vrouwenaangelegenheid en verloopt volgens een doordacht systeem van opeenvolgende handelingen; een zeer ingewikkelde maar bijzonder efficiënte procedure. De seizoenen bepalen voor een groot deel het tijdstip van de werkzaamheden. Dit heeft een praktische achtergrond, alhoewel de Savunezen zelf als verklaring geven: 'het moet'. Aan 'het moet' liggen echter technische principes ten grondslag, omdat de weersomstandigheden invloed hebben op bepaalde handelingen. Zo dient het weven in het droge seizoen te gebeuren, omdat anders de kettingdraden door vochtopname aan elkaar zullen plakken en breken. Naast seizoensvoorschriften gelden nog andere regels. Deze hebben geen praktische, maar een religieuze achtergrond. Belangrijke handelingen moeten bijvoorbeeld binnen een bepaald tijdsbestek afgerond worden. Degene die zo'n karwei begint, dient dit ook af te maken. Dergelijke activiteiten, zoals het scheren van de ketting, het indigoverven, de directe voorbereidingen voor het weven en het weven zelf dienen zo ongezien en ongestoord mogelijk te verlopen. Met uitzondering van het weven mogen zwangere of menstruerende vrouwen niet deelnemen of aanwezig zijn bij de genoemde werkzaamheden. Ook op mensen die zwarte magie bedrijven rust dit verbod. Het spinnen, twijnen en afhalen van de windsels mogen 's avonds bij kunstlicht plaatsvinden. Voor de andere activiteiten is dat niet toegestaan. Overtreding, zo meent men, wordt met blindheid gestraft.

Zich houden aan de voorschriften is voor de Savunezen van groot belang voor het welslagen van hun arbeid. Ook Christenvrouwen veronachtzamen de regels niet.

In beginsel voorziet iedere vrouw haar gezin van kleding en geschenkdoeken. Die vaardigheid was vroeger een soort huwelijksvoorwaarde. Er zijn echter

vrouwen, die bepaalde werkzaamheden niet kunnen of mogen verrichten en deze uitbesteden. Zo is er een specialisme in verven en weven ontstaan. Een gespecialiseerde weefster verricht meestal ook de werkzaamheden die direkt aan het weven voorafgaan. Zulke vrouwen hebben het bijzonder druk in de droge tijd, omdat ze naast de oogstwerkzaamheden ook nog voor het eigen gezin doeken moeten maken. Per jaar heeft men gemiddeld twee ikatweefsels onder handen, wat niet veel is als men bedenkt dat er een voorraad aan geschenkdoeken dient te zijn. Daar staat tegenover dat de bij een huwelijk ontvangen weefsels opnieuw aan een bruid of bruidegom of bij een begrafenis mogen worden weggegeven. Rijkere vrouwen maken echter zo'n zes tot acht doeken per weefseizoen.

Vroeger was de ceremonie van het tandenvijlen na de eerste menstruatie officieel het moment waarop een meisje aan de werkzaamheden van de moeder ging deelnemen. Deze behandeling, die het karakter had van een initiatie, vindt tegenwoordig niet meer plaats. Nu wordt ze gewoonlijk op 10 jarige leeftijd ingeschakeld voor eenvoudige karweitjes. Bij het ikatten is dat het afbinden van de kelutu, de onderbroken streeplijn. Dat doet ze met gebangblad (*Corypha elata* Roxb.). Daarna mag ze echte motieven afbinden, nu gebruikmakend van katoenen garen. Het verschil tussen blad en garen zit in het aantal en soort knoopjes, die bij de afwerking van de afbinding worden gelegd. De garenknoopjes zijn moeilijker te maken. Als ze dit onder de knie heeft, mag zij assisteren bij het scheren van de ikatbanen. Dat is een ingewikkeld karwei vanwege de kruisopening en het aantal omwindingen dat moet worden geteld. Daarna mag ze weven. Pas na de dood van haar moeder is het haar als ongetrouwde dochter toegestaan zelf te verven. Als ze eerder huwt, schaft ze zich een aardewerken verfpot aan voor het roodverven. Het zwartverven blijft haar moeders bezigheid en na haar overlijden een privilege van de oudste zus.

Vooraf het verven en weven zijn seizoensgebonden activiteiten. Het spinnen, voor zover dat nog plaatsvindt, en het twijnen mogen het hele jaar door gebeuren. De twijntol is een gereedschap dat de ijverige savunese vrouw vaak bij zich heeft. Onderweg naar de winkel, de haven of een bezoek wordt telkens even stil gestaan

om de tol over het bovenbeen te rollen. Onmiddellijk weer doorlopend wordt de handeling afgewerkt, de draden getwijd en op de tol gewonden. Vrije momenten in het leven van alledag worden besteed aan het haspelen van de garens en, als de ikatstrengen geverfd zijn, aan het loshalen van de windsels. Ook tijdens de oogst worden de strengen mee naar het veld genomen en in de pauzes opgepakt. Een heel gewoon beeld is een bezoekende buur, die de haspel of een ikatstreng ter hand neemt en gezellig pratend behoorlijk wat werk voor haar gastvrouw verzet.

Ikatweefsels van rijke en/of adellijke vrouwen zien er vaak beter uit dan die van een gewone Savunese. Ze zijn vooral dieper van kleur en heel nauwkeurig afgebonden en geweven. Die drie zaken bepalen voor een Savunese ook de kwaliteit van een doek. Tegenwoordig komt daar nog de soepelheid van het materiaal bij door gebruik van rayon. De meeste adellijke vrouwen hebben huishoudelijk personeel en kunnen zich daardoor persoonlijk of als opdrachtgeefster meer met de vervaardiging van weefsels bezig houden. Bovendien zijn zij door overlevering beter op de hoogte van recepten voor goede verfbaden, kunnen zij zich duurdere ingrediënten veroorloven, de garens meer verfbeurten geven en ze eventueel een seizoen overhouden. Zij spelen tevens een toonaangevende rol in vernieuwingen: in het gebruik van machinaal gesponnen garens, nieuwe motieven, de langzaam maar zeker opdringende synthetische kleurstoffen en van goud- en zilverdraad als meest recente invloed van buiten. Zij hebben geld om deze zaken te kopen en zijn niet afhankelijk van wat de eigen tuin oplevert. De introductie van synthetische kleurstoffen is te betreuren, omdat daardoor kwaliteitsverlies optreedt. Men gebruikt een snel verschietend produkt waardoor het voorafgaande werk in korte tijd teniet wordt gedaan. De kleuren zelf zijn hard en hebben niet de volheid van de natuurlijke kleurstoffen die de weefsels zo rijk maakt.

2. volgorde van werkzaamheden

Deze kunnen in 10 hoofdfasen worden verdeeld:

1. plukken en bewerken van katoen januari of mei/juni
2. spinnen en twijnen hele jaar door
3. prepareren van de garens idem
4. scheren van de ketting idem
5. afbinden idem
6. verven zwart in het natte, rood in
het droge seizoen
7. verwijderen van de windsels droge seizoen
8. voorbereidingen voor het weven idem
9. weven idem
10. afwerken van de weefsels idem

Een uitsplitsing van deze fasen met de savunese benamingen geeft het volgende beeld:

1. a. plukken van katoen ----- ta pu wangngu
b. drogen van katoen ----- ta nono wangngu
c. ontpitten van katoen ----- ta kui ta mengerri d. losmaken en
richten van vezels met
een stukje hout ----- ta keked
e. losmaken van vezels met een boogsnaar - ta wuhu wangngu
f. katoen rollen tot pijpjes ----- ta poro wangngu
2. a. spinnen van katoen ----- ta lolo poro
b. twijnen van winkelgaren ----- ta menyarru
c. haspelen van winkelgaren ----- ta warru pa kedia
3. a. afmeten van benodigde hoeveelheid

- garen voor de ikatbanen ----- ta lore
- b. prepareren van garens ----- ta pemenyi
- c. haspelen van geprepareerde garens ----- ta warru pa kedia 4. a. scheren van ketting ----- ta mane pudi
- voor sarung ----- ta mane hebe
- voor selimut ----- ta mane huri
- b. invoegen van draad om geschoren banen te scheiden ----- ta pehiè
- c. opstapelen van ikatbanen met eenzelfde breedte ----- ta pebaja
5. a. overbrengen op afbindraam ----- take pa langa tali
- b. omvouwen van ketting (bij sarung) ----- ta pe lakku
- c. afbinden van lijn langs uiteinden ----- ta tali hammu
- d. afbinden van de motieven ----- ta tali
6. a. wassen van ikatstrengen ----- ta baha
- b. zwart verven ----- ta pello dao
(bij ei wo rapi, ei wo meddi, hig'i huri woheppi, hig'i huri wo rapi)
- c. afhaken van windsels om rood te verven- ta mai rapi
(bij ei wo rapi en hig'i huri wo rapi)
- d. rood verven ----- ta habbu kebbo
- e. stijven ----- ta pare
7. a. afhaken van windsels
- bij sarung ----- ta mai hebe
- bij selimut ----- ta mai huri
- b. loshalen van windsels die verschillende lagen bijeen hielden ----- dou koko
- c. loshalen van lagen en het terugvouwen van de sarung ----- dou koko
8. a. spannen van de ketting op de langa mane of tussen twee stokken -----
----- ta pelui

- b. het invoegen van twee lontarrepen
als tijdelijke kruislatten ----- ta ri rou pelui
- c. volgorde van banen aanbrengen ----- ta keteri
- d. invoegen van breedtespanners ----- ta keteri
- e. strekken van ketting door verzwaren --- ta tegida
- f. opbrengen van vocht op gestrekte
ketting ----- ta woba
- g. meten van natgemaakte en gestrekte
ketting ----- ta hakko
- h. overbrengen van ketting op weefgetouw
 - van sarung ----- ta mane ei
 - van selimut ----- ta mane hig'i
- i. invoegen van effen kettingdraden ----- ta mane lailolo
- j. maken van hevels ----- ta pe g'ennu
- k. invoegen van weeflatten en stokken:
 - bij sarung ----- ta mane ei
 - bij selimut ----- ta mane hig'i
- 9. a. start weven en aanbrengen van breedte-
latje ----- ta takka ladarai
- b. weven ----- ta menennu
- 10.a.doorsnijden van kettingdraden ----- ta kerri ked'ji
kerri
- b. aan elkaar naaien van twee sarungdelen- ta jau b'akka
- c. afknippen van franjes bij sarung ----- ta atta wuru mada
buda
- d. dichtnaaien van sarung ----- ta jau rou
- e. draaien van selimutfranjies ----- ta appi wuru mada
hig'i

ta geeft 'het gaan doen' aan

Het maken van een ikatweefsel heet **mane menennu uku rai Hawu**. In deze

term is het hele proces gevat. Mane omvat het scheren van de ketting alsook alle handelingen met de geverfde ketting op het weefgetouw voorafgaand aan het weven. Menennu is het weven. Uku rai Hawu betekent 'volgens de savunese gewoonten'.

1. plukken en bewerken van de katoen

Ofschoon rayon aan populariteit wint vanwege zijn soepelheid en koelte bij het dragen, is katoen nog steeds de belangrijkste grondstof. Iedere familie had vroeger een eigen katoentuin, met drie à vier struiken. Dat was voldoende voor eigen gebruik. De meeste vrouwen kopen tegenwoordig het garen. Dat is een ontwikkeling die al zo'n honderd jaar geleden begon. Deze fijnere machinaal gesponnen katoen kwam vroeger uit het buitenland, tegenwoordig van de indonesische spinnerijen in Surabaya. Savunese weefsels staan vanwege hun gewicht en 'grofheid' bij de Rotinezen bekend als karo, rijstzakken. Geheel ten onrechte hebben de Savunezen een schaamte ontwikkeld ten opzichte van het eigen produkt, wat, met het gemak van kant en klare garens, mede een rol heeft gespeeld in de voorkeur voor winkelgarens. Maar zeker in de afgelegen gebieden spint men nog zelf. Dat in iedere familie die de savunese godsdienst aanhangt nog spintollen te vinden zijn, heeft te maken met het voorschrift dat alle dodenweefsels van handgesponnen garen moeten worden gemaakt.

Behalve de lokale katoen wordt ook het ruwe produkt van het eiland Solor verwerkt. Door klimatologische omstandigheden is de lokale opbrengst niet altijd voldoende. Dat was ook in het verleden al het geval. Teffer (1875:232) meldt dat vlechtwerk tegen katoen werd geruild. Hij geeft niet aan met wie men ruilde. In de japanse bezettingstijd was er een verplichte katoenaanplant, omdat aanvoer stagneerde.

Men gebruikt twee soorten lokale katoen, een drie maanden- en een zes maanden produkt. 1) De eerste, wangngu makku lamuhi, heeft een gemiddelde

vezellengte van drie cm.; de andere soort, wangngu adu lamuhi, is twee cm. lang. Deze laatste is echter sterker en heeft een vastere structuur. Hierdoor zijn de zaden moeilijk te verwijderen. Naar die eigenschap verwijzen ook de namen: lamuhi=pit of zaad, makku=zacht, adu=hard.

Na de pluk wordt de katoen een of twee weken in de zon gedroogd. Daarna verwijdert men de zaden, een bezigheid voor de middag en de avond. Bij de drie maanden katoen gebeurt dat met de hand, bij het zes maanden produkt op een schildpadschild. Met een stok drukt men de zaden eruit. Banks (Beaglehole 1963:167) zag in 1770 op Savu een apparaat voor dit doel gebruiken waarvan de beschrijving overeenkomt met een instrument dat op veel indonesische eilanden nog wordt gebruikt, op Savu echter niet meer. Het bestaat uit twee cilindres waartussen de zaden worden weggedrukt en die men met een hendel ronddraait.

Als de katoen van alle vuil ontdaan is, worden de vezels los- gemaakt en gericht door ze met een houtje beetje bij beetje van elkaar te trekken. Om bij het spinnen een fijne draad te krijgen maakt men ze daarna volumineus op een houten boog waartussen de nerf van een lontarblad is gespannen. De katoenplukken worden op de nerf gelegd waarna men deze met de vingers in beweging brengt (afb.31). De zo luchtig gemaakte vezels rolt men tot pijpjes. Deze worden in een mand bewaard totdat er tijd is om te spinnen.

2. spinnen en twijnen

Het spinnen gebeurt met een tol, die door de echtgenoot is gemaakt. Onderaan zit als gewicht een vuursteentje. De tol wordt in een schelp geplaatst, die in een mandje ligt. Het spinnen is een bezigheid voor de avond en voor de tijden dat de echtgenoot van huis is, vroeger meestal door oorlog, tegenwoordig vanwege werkzaamheden. Het overeind houden van de tol is een specifieke vaardigheid. Als de spintol valt, zo zegt men, weet een vrouw dat haar man de oorlog heeft verloren of dat zijn werk mislukt is.

Doorgaans spint men voor eigen gebruik, een enkeling werkt voor de verkoop. Vrouwelijke slaven waren vroeger verplicht jaarlijks een bepaalde hoeveelheid

garen af te leveren.2) Het zelfgesponnen garen is zo sterk dat het niet hoeft te worden getwijnd; men kan het enkeldraads gebruiken. Het moet ook sterk zijn, omdat de Savunezen hun ikatweefsels, met uitzondering van de dodendoeken, als dagelijkse kleding gebruiken. Winkelgaren koopt men getwijnd of ongetwijnd. Van ongetwijnd garen gebruikt men ofwel twee draden als één scheringdraad of men twijnt zelf. Dat biedt het veelvoorkomende beeld van de savunese vrouw die al wandelend haar twijntol hanteert. Deze tol is een grof soort spintol met onderaan als gewicht de knieschijf van een karbouw. Het spinnen omvat meestal een periode van twee maanden na de katoenpluk, maar mag, net als het twijnen, het hele jaar door plaatsvinden.

3. afmeten en prepareren van de garens.

afmeten

De benodigde hoeveelheid garen voor een weefsel wordt van te voren precies afgemeten. Ketting- en inslaggaren zijn even dik. De weefseldichtheid varieert van 12-15 dr/cm. voor de schering en 6 dr/cm. voor de inslag. Door de dichtheid van de ketting ontstaat een kettingrip.

Het afmeten gebeurt op de **lore**, een lat met aan beide uiteinden een dwarslat (afb.34). Het garen wordt kruislings over de dwarslatten gespannen, een afstand die bij 1 omwikkeling met **he(=1) ngutu** wordt aangeduid. Bij de hubi Iki vormen 25 ngutu (soms 27) 1 **hiè**. Bij de hubi Aè is dat 29 (soms 30). Deze getallen corresponderen met de grootte van het hoofdmotief in de sarung, een motief dat bij de hubi Aè iets groter is. Voor de ikatdelen van een sarung is gemiddeld 6 a 7 hiè nodig, voor de effen kettingbanen 5 en voor de inslag 4 hiè. Bij een selimut is het aantal hiè afhankelijk van het aantal hoofdbanen en daarmee van de breedte van het weefsel. Voor een mannendoek met 5 hoofdbanen met adatmotief zijn 5 hiè nodig voor de ikatdelen, 2 voor de effen banen en 3 voor de inslag.

prepareren

Men behandelt alle garen dat rood zal worden geverfd. Deze voorbehandeling is nodig om een hechte verbinding te krijgen tussen textielvezel en kleurstof. Indien deze behandeling wordt nagelaten 'pakt' de verf niet. Ook garen dat eerst zwart en daarna rood wordt geverfd, krijgt deze preparatie. Het zwart te verven gedeelte wordt dan vóór het verven schoongewassen; de rood te verven delen zijn nog afgebonden. Het mengsel van ingrediënten wordt 's morgens vroeg klaargemaakt en bevat voor 1 streng garen (+ 100 gram):

Alleen in het droge seizoen wordt rood geverfd, omdat het afsteken van de wortels in de natte tijd, zo zegt men, door modder wordt bemoeilijkt. Per verfseizoen gebruikt men een ander deel van het wortelgestel, zodat de boom rust krijgt. Men steekt in een keer een flinke hoeveelheid af. Wat niet direkt gebruikt wordt, bewaart men in een kuil tegen uitdroging. Deze wordt iedere dag met water besproeid. Het verbod op het afsteken van de wortels door een aanstaande vader (Letteboer 1902:43) geldt nog steeds. Net als bij het indigoverven wordt voorafgaand aan de preparatie van het bad een offer gebracht, in dit geval een kip met gele veren.

klaarmaken van het bad

Per verfbeurt gebruikt men voor een sarung of selimut vier tot vijf wortels. Deze worden eerst gewassen waarna men de schil afschraapt. Dan snijdt men de wortels in kleine stukken, die met een vijzel worden fijngestampd. Hieraan voegt men een beetje luba-schors (*Aporosa frutenscens*) toe. Na toevoeging van de luba kleurt het gele kebbo-hout rood. Dan giet men een klein beetje water bij het mengsel en stampd nogmaals. Het geheel wordt in een aardewerken pot gedaan, die met water is gevuld. De brij wordt ondergedompeld en net zolang uitgewrongen totdat het water rood kleurt en al het sap en de kleurstof uit de ingrediënten zijn getrokken.

verven

Het natgemaakte garen wordt in het verfwater gedompeld en die dag en de daarop volgende dag in de pot bewaard. De volgende ochtend haalt men het er om een uur of vijf uit, voordat de hika zingt. Deze vogel laat als eerste zijn geluid horen. Wacht men te lang, zo is de overtuiging, dan verdwijnt de kleur. Daarna wordt het garen in de schaduw gedroogd.

Afhankelijk van de gebruikte kebbo-soort geeft men vijf tot tien verfbeurten. Na iedere drie vervingen wordt het garen gespoeld. Het totale karwei neemt ongeveer een maand in beslag. Als men grote hoeveelheden behandelt, bijvoorbeeld voor drie sarungs tegelijk, kan het gebeuren dat het werk niet in één seizoen klaarkomt. Dan worden de strengen, goed gedroogd, tot een volgende verfperiode bewaard.

De verschillende nuances in rood die de savunese weefsel te zien geven, worden veroorzaakt door verschillen in de kwaliteit van het water, van de receptuur van het voorbehandelingsbad en de kwaliteit en hoeveelheid van de kebbo en luba.

het stijven van de geverfde garens

Om de garens sterker te maken zodat ze tijdens de volgende werkzaamheden niet zullen breken, worden ze gesteven. Een stijfselbad voor acht strengen bevat:

- 1 klapperdop gestampte sorghum
- 1 klapperdop hele sorghumkorrels
- een handvol pacarbladeren, **rou laka** genaamd (*Lawsonia inermis*)
- enkele **rou nannu**, vermoedelijk nunukbladeren (*Ficus trematocarpa*)
- wat houtschraapsel, **aj'u heppe**, dat met een mes van de betreffende boom wordt gekrabd en het stijfselbad rood kleurt.
- een stukje cocosvlees, **nyiu**.

In een aardewerken pot worden op een houtvuur zeven à acht liter water aan de kook gebracht waaraan men de bladeren en het houtschraapsel toevoegt. Daarna, als het water kookt, de met water aangelengde sorghum. Als laatste wordt de cocos, die even in het houtvuur is gehouden, met vlam en al in de pot gegooid. Het geheel wordt goed doorgeroerd totdat de sorghum het water bindt.

Dan dompelt men de garenstrengen twee- tot driemaal in de stijfsel, waarna men ze op een stok op de rand van de pot laat stomen. Het vuur wordt nu getemperd, de stijfsel mag niet meer koken. Dit stijven en stomen herhaalt men twee tot driemaal, waarna de garens in de zon worden gedroogd.

Ook de effen gekleurde strengen voor de nog in te voegen scheringdraden en

de zwarte inslaggarens worden nu gesteven. Deze laatste worden niet hangend, maar gespannen tussen vier korte palen, gedroogd.

7. verwijderen van de windsels

Na het stijven en drogen worden de windsels met een mesje bij de knoopjes doorgesneden en verwijderd. De windsels mogen niet als ander huisvuil worden verbrand, maar moeten in Seba in de rivier worden gegooid. Lange stukken worden in een volgende procesfase opnieuw gebruikt.

8. weefklaar maken van de schering

Het gevouwen sarungdeel wordt nu uitgekapt en de schering overgebracht naar het scheerraam. Daar worden de gestapelde banen van elkaar gescheiden door iedere baan bij de gesloten kruisdraad op te pakken. De totale sarung- of selimutbreedte wordt nu op het oog vastgesteld, waarna de banen op hun plaats worden gelegd. Daarbij houdt men ruimte open voor de effen, nog in te voegen scheringdraden. Bij een ikatbaan met een a-symmetrisch motief is het belangrijk te weten wat de onder- of bovenkant van zo'n motief is. Als de baan fout wordt opgezet zegt men: '**kettu la da dai**', het motief loopt met zijn hoofd. Dergelijke weefsels mochten vroeger niet gedragen worden, dat bracht ongeluk.

Als alle banen op de juiste plaats liggen, worden de draden per baan geordend en de katoenen kruisdraden vervangen door twee lontarrepen, de rou pelui. Bij een selimut worden pas bij het invoegen van de lontarrepen de smallere banen (wo naiki, wo tadu en kelutu) op hun plaats gelegd. Daarna brengt men de breedtespanners aan, die inweven (een versmalling van het weefsel door te strak inslaan van de inslagdraad) en het verschuiven van de motieven moeten voorkomen. Hiervoor gebruikt men een plat gespleten stokje waar de ketting tussen

wordt geschoven. Met een draad maakt men de scheringdraden aan dit stokje vast. Voor een sarung gebruikt men vijf, voor een selimut drie breedtespanners, die op gelijke afstand van elkaar worden aangebracht. Het aantal luistert nauw, omdat de tussenruimte niet te groot mag zijn.

Zodra dit is gebeurd wordt de schering gestrekt om bij het weven geen hinder te hebben van ongelijke draadspanning en om alle kettingdraden even lang te maken. Dit strekken gebeurt altijd in de namiddag. Men hangt de ketting aan een dwarsbalk die op twee palen rust. In de lus van de schering legt men een houten balk. Op die balk worden aan weerszijden van de schering twee dwarsbalken geplaatst, die schuin op de grond steunen. Voor de ketting langs plaatst men hierop een brede plank waarop ter verzwaring kokosnoten en stenen worden gestapeld. Met een lontarreep vergelijkt men nu de linker- en rechterlengte van de schering. Zijn die niet gelijk, dan voegt men meer gewicht toe. Het totaal kan tot vijftig kilo oplopen.

Is de lengte overal gelijk, dan maakt men de garens nat met water waarin enkele fijngemaakte bladeren van de nitasboom (*Sterculia foetida*) en schors van de dedapboom zijn uitgeknepen. Met een borstel van sorghum-stengels wordt het water royaal op de voor- en achterkant van de schering aangebracht. Dit vocht moet het strekken van de garens bevorderen en de overtollige verfresten verwijderen. De eerder aangebrachte stijfjel wordt tevens voor een deel opgelost, waardoor het weven gemakkelijker zal verlopen. De schering blijft tot ongeveer negen uur in de volgende ochtend hangen, zodat de zon de draden nog goed kan drogen. Dan wordt hij verder weefklaar gemaakt. Deze werkzaamheden zijn in tijd aan elkaar gekoppeld om een gelijke draadspanning te krijgen.

De volgende ochtend wordt de schering naar het weefgetouw overgebracht. Dit getouw bestaat voorlopig nog alleen uit een voor- en achterbalk, die in de lus van de ketting worden geplaatst. De overige latten worden later aangebracht.

De achterbalk wordt volgens traditie vastgemaakt aan twee palen van het huis of, zoals ook gebeurt, aan twee op het erf geplaatste paaltjes. Ook de voorbalk wordt vastgebonden, waardoor de ketting zich spant. Op de open plaatsen in de schering voegt men nu effen draden in. Tegelijkertijd worden over de hele breedte

van de schering hevels gemaakt. Hiervoor gebruikt men geel of wit katoenen garen. Een bamboestok (**meru**) die op de schering is gelegd, dient als lengtemaat voor de hevels. Om en om wordt een scheringdraad opzij geschoven en laat men de volgende over de heveldraad lopen zodat deze een lus vormt. Bij het aanbrenge van de effen kettingdraden wordt achter de hevels het kruis gemaakt. Daartoe zijn de lontarrepen die door de ikatbanen liepen en die het kruis gescheiden hielden vervangen door twee stokken.

De kettingdraad die men bij het maken van de hevels opzij schuift, loopt direkt naar de hevelbalk, gaat over de eerste kruislat en heet **lai g'ennu**; de scheringdraad die door de hevel-lus loopt, komt achter de eerste kruislat omhoog en heet **lai meru**. Deze fase in het gereedmaken van de schering is een uiterst precies en vermoeiend karwei en is met voorzorgsmaatregelen omgeven. Zo is in de mand met effen scheringgarens de avond tevoren sirih-pinang gelegd. Deze wordt 's morgens door de oudste van de twee uitvoerende personen gekauwd. Het restant van het gestampte mengsel wordt aan de helpster gegeven om een goede samenwerking te bevorderen. Op de uiteinden van de voor- en achterbalk worden bepaalde voedselprodukten gelegd, die het welslagen van hun arbeid moeten bevorderen. Het geheel aan handelingen moet in è n dag worden uitgevoerd.

9. weven

Het weven moet ongestoord kunnen verlopen en gebeurt om die reden onder het huis. Eventuele toeschouwers moeten gaan zitten en mogen niet zeggen dat het weefsel mooi wordt. Het is vrouwen verboden om met natte haren te weven of een weefplek te naderen.

Zoals op veel andere indonesische eilanden het geval is, wordt ook op Savu het roller-ophaler getouw gebruikt, ook wel rugbandgetouw genoemd. In tegenstelling tot Timor waar het scheringvlak een schuine stand heeft, neemt het op Savu een vrijwel horizontale positie in. Men gebruikt geen riet, omdat in de

schering breedtespanners zijn aangebracht.

De rondgaande schering loopt om de voor- en achterbalk heen. De weefster zit op een mat op de grond en vindt met haar gestrekte benen steun tegen een balk. Om haar rug heeft zij een band van geitehuid, waaraan met touwen de voorbalk is bevestigd die op haar schoot ligt. Door haar rug iets meer of minder te spannen, kan de weefster de kettingdraden meer of minder strekken, al naar gelang dat nodig is.

Om de inslagdraad te kunnen invoegen en deze met een volgende te laten kruisen, zijn twee vakopeningen nodig. Deze worden gemaakt met de roller en de ophaler. De roller is de **meru**, de dikke bamboelat, die uit de hevellussen is verwijderd en verwisseld voor een dunner stokje. Inplaats daarvan vervangt hij de eerste kruislat, die na verwijdering nu als losse stok funktioneert. Over de meru lopen de even kettingdraden, eronder de oneven. Door zijn dikte vormt de meru een opening, de eerste vakopening. Om deze wat groter te maken, steekt de weefster er het zwaard in. Dat is een platte, houten, zeer gladde lat met gespitse uiteinden. Ze zet deze brede lat op zijn kant, zodat de inslagdraad gemakkelijk door de opening kan. Met de scherpe kant van het zwaard slaat ze nu de inslagdraad aan. Omdat de savunese weefsels tamelijk breed zijn, is de inbrenging van het zwaard vanuit zo'n zijwaartse beweging een grote inspanning.

De ophaler is de smalle lat die ter vervanging van de bamboestok door de hevels van de oneven scheringdraden loopt. Door deze hevelstok omhoog te halen worden de oneven draden boven de even uitgetild en krijgt de weefster haar tweede vakopening. Ze steekt dan opnieuw het zwaard in de opening, zet dit op zijn kant, brengt de inslagdraad in en slaat deze met het zwaard aan. Bij het omhooghalen van de hevelstok met haar linkerhand, pakt ze met haar rechterhand de meru vast samen met de daarachter gelegen losse lat, die aanvankelijk als kruislat funktioneerde. Met die lat worden de even kettingdraden onder de meru gedrukt. Hierdoor ontstaat ruimte, die het omhoogtrekken van de oneven draden vergemakkelijkt. De losse kruislat, de roller en ophaler vormen steeds één geheel.

Bij de aanvang van het weven slaat men enkele inslagdraden in en daarna drie platte stokjes. Deze moeten inweven voorkomen, want de eerste breedtespanner is

al weggehaald. De overige worden in de loop van het weefproces verwijderd. Het weven wordt voortgezet met zwart inslaggaren dat door de dichtheid van de schering niet zichtbaar is. Dit garen wordt in lengterichting om een smal gepunt stokje gewikkeld. Aan de uiteinden zet men de draad met enkele draaiingen vast. Als extra maatregel tegen inweven wordt een verplaatsbaar latje gebruikt. Met de puntige uiteinden wordt het tussen de draden van de zelfkant gestoken. Tijdens het werk wordt het geweven scheringdeel steeds naar onderen doorgeschoven.

De gemiddelde weefduur is één week. De traditie schrijft echter vier dagen voor, iedere dag een vierde deel. Men begint 's morgens om een uur of negen en werkt met kleine pauzes door tot vier uur 's middags. Dan rolt men de schering op en legt hem op de achterbalk. Het geheel wordt met een mat afgedekt om de garens tegen vocht, opwaaiend vuil en beesten te beschermen.

10. afwerken

Na de laatste inslag worden de getouwdelen verwijderd en snijdt men de scheringdraden op het ongeweven gedeelte door. Bij een selimut maakt men de eerste en de laatste inslagdraad met een kettingsteek van bruin of geel katoenen garen aan de scheringdraden vast, **jou rou manu** genaamd. Rou manu is de kippeveer waarvan de pen vroeger tot naald diende. De franjes van adatselimuts worden daarna met enkele draden tegelijk gedraaid. De fijnheid van de draaiing is een kwaliteitscriterium.

Het weefsel van een sarung wordt nog een keer doorgeknipt en wel in het midden van het geweven gedeelte. De twee losse sarungdelen naait men vervolgens aan elkaar, zodat alle banen in de breedte lopen inplaats van in de lengte. Nadat de franjes zijn afgeknipt naait men het nu ontstane grote vlak tot een koker. Een typisch kenmerk van een savunese sarung zijn de drie steken aan beide zijden van de naad waarmee de naaidraad wordt afgehecht.

noten

1. beide vermoedelijk behorend tot de *Gossypium hirsutum* L. inf.

Landbouwwuniversiteit Wageningen.

2. Donselaar 1872:29

3. De bewering van Fox (1977b) dat er onderscheid zou zijn tussen de rode en zwarte kleuren in de sarungs van beide vrouwengroepen (hubi Aè een dieper zwart en helderder rood) wordt op Savu ontkend. Het zwart hoort een diepzwart te zijn, het rood een sterk oranjerood. Verschillen vloeien voort uit gebrek aan kennis, ongeduld, tekort aan kleurstof, verschil in receptuur en in de kwaliteit van het water.

Volgens een legende die R.J.Maxwell beschrijft (1985:147) zou de stammoeder van de hubi Aè het bovenste water uit de indigo- verfpot hebben gestolen, omdat zij haar jongere zus te slim af wilde zijn in de nacht voordat hun moeder hen de indigo-verfgeheimen zou meedelen. Niet vermoedend dat zij daarmee het vervende bestanddeel in de pot liet, zou dit de verklaring zijn voor het superieure zwart van de hubi Iki vrouwen. Dit is op zich al in tegenspraak met de uitspraak van Fox, maar ook Maxwell zelf constateert geen verschil in het sarung-zwart van beide vrouwen groepen. De legende zelf bevat ook een tegenspraak. Inplaats van de 'hogere' hubi Aè voert hier de 'lagere' hubi Iki het mooiste zwart. Dergelijke legendes zie ik dan ook als een uitdrukking van rivaliteit die alleen met de mond wordt beleden en altijd direkt weer wordt ontkend.

4. Het merg, lawo bo genaamd is niet geïdentificeerd. De

wortel, ammo ju'u mengngi is vermoedelijk *Pandanus Amarylli folius*.

5). aj'u heppe is vermoedelijk roodhout, *Caesalpinia sappan*.

HOOFDSTUK 4: SLOT

oorsprong en ontwikkeling van savunese ikatweefsels

De savunese ikatdoeken zijn opgebouwd uit banen. Het scheren van de kettingdraden in banen komt voort uit de vervaardiging van gestreepte weefsels. Deze ontstaan door een afwisseling van

kleurbanen. Het ikatten van zulke, in dit geval nog ongeverfde, banen is een volgende stap in het dessineren van weefsels. De conclusie dat de oorsprong van de savunese ikatkleiding bij de gestreepte weefsels ligt, lijkt dan ook gerechtvaardigd. Immers, de ge-ikatte adatselimut, de **hig'i huri wo heppi**, heeft dezelfde structuur als het gestreepte mannenweefsel en de **ei led'o** is een afspiegeling van het gestreepte vrouwenkleed. Dat stempelt de ei led'o tevens tot de eerst ontwikkelde ikatsarung.

Als het oorsprongsverhaal van de twee vrouwelijke groepen op een historische werkelijkheid berust, dan zal de ei led'o, voordat de afscheiding plaatsvond, het adatkleed voor alle savunese vrouwen zijn geweest. Op het moment van afsplitsing moet de **ei raja** zijn ontstaan. Aan de hand van de stamboom der vrouwen is aan te geven wanneer dit is gebeurd. Als voorbeeld wordt de stamboom van Mevr. Bireloedji gebruikt (blz.75). Daarop verschijnen de twee stamzusters op de 23e plaats vóór haar eigen naam. Uitgaande van 4 generaties per eeuw moet de opsplitsing dan zo'n 600 jaar geleden hebben plaatsgevonden.1)

Waarom van beide groepen de hubi Aè zich een nieuw sarungtype koos blijft onduidelijk. Vanuit haar hierarchische positie had zij, zo lijkt het, met evenveel recht het bestaande model kunnen claimen. Voor dit nieuwe sarungtype moest een motief gevonden worden. Waarschijnlijk is dit het **wo kelekku** motief geweest, de ruitvorm die tot voor kort het adatmotief was waarmee alle hubi Aè vrouwen werden begraven. Bij een verdere opsplitsing van de hubi's in kleinere eenheden

behielden alle hubi Iki vrouwen het ei led'o motief. De goepen binen de hubi Aè kozen ieder een eigen figuur naast de wo kelekku.

Daar de **ei wo rapi** technisch een ingewikkelder produkt is en als ceremonieel weefsel op de tweede plaats komt, moet zij chronologisch als derde sarungvariant ontworpen zijn. Als pendant heeft zij de **hig'i huri wo rapi**, de mannendoek die volgens hetzelfde principe wordt vervaardigd. De **ei kelere** en **ei wo meddi** zijn variaties op de voorgaande sarungtypes en in tijdsvolgorde dus het laatst ontstaan. Dit wordt onderstreept door hun neutrale positie. Ze mogen tegenwoordig bij bruiloften gedragen worden, mits ze scherpe motieven hebben. Bij begrafenissen is dit verboden, omdat ze de afstamming van de draagster niet aangeven.

De opbouw van de traditionele ikatweefsels lijkt de afgelopen 150 jaar niet gewijzigd. Wel zijn de banen van de selimut nu breder dan in de 19e eeuw, waarmee ook hun aantal is verminderd. Het repertoire aan motieven is geen permanent gegeven. Er komt bij en valt af, met behoud van een vaste kern die in de loop van de tijd ontstaan is. Deze wordt gevormd door de motieven in de smallere banen van sarung en selimut, door het belangrijkste mannenmotief '**wo heppi**'è n door de verwantschapsmotieven van de vrouwen in de hoofd baan van de sarung. Door voorbeelden van deze laatste te bewaren zijn ze zuiver gehouden, van invloeden gevrijwaard. De traditionele motieven waarmee men moet worden begraven functioneren bij leven en sterven. Als tekens van herkenning reiken zij volgens de Savunezen tot over de dood. Dáár in dat andere leven voegt men zich op grond van die herkenning in de rij der voorouders.

invloeden op de ikatweefsels als traditionele dracht

Aanvallen op de ikatweefsels als traditionele dracht zien we in de 19e eeuw beschreven door Donselaar, Bieger en Huisingh, met als oorzaak de komst van het Christendom. Waarschijnlijk voelden Savunezen zich al langer aangetrokken tot 'buitenlandse' textiel. Mogelijk al voor de portugese periode. Beschreven zien we

dit echter pas in de 17e eeuw, als Hendrik Ter Horst noteert dat hij de vorst van Menia enkele patola aanbiedt en deze inplaats daarvan hollands laken koopt. De aantekeningen van Cook en Banks vertellen over sits en ripfluweel waarmee de vorst van Seba zich in de 18e eeuw tooide. Javaanse batiks, zo zegt men op Savu, worden al heel lang door de mensen van het eiland Buton bij Celebes op Savu verkocht.

Uit notities van Møller en Donselaar weten we dat de lange kokersarung waarbij heup en borstdoek aan elkaar worden genaaid, tussen 1830 en 1872 is ontstaan. Deze werd onder de oksels vastgezet en liet de schouders bloot, een dracht die men nu nog bij dans en bepaalde ceremoniele gelegenheden handhaaft. Met de introductie van de kabaya zakte de koker echter naar de taille en verdween de omslagdoek die nu geen functie meer had. De schouderdoek bestond al voordat de omslagdoek in onbruik raakte. Op foto's uit het begin van deze eeuw zijn schouderdoeken van allerlei soort zichtbaar, waaronder ook batikdoeken (afb.).

Invloeden van buiten door handel en kerstening zijn in de 20e eeuw toegenomen en hadden hun effect op de savunese dracht. Zo droegen Christelijke Savunezen tot + 1970 speciale rouwkleding, een gebruik dat nu is uitgestorven. De vrouwen kleedden zich daarbij de eerste drie maanden volledig in het zwart. Bij de ceremonieën van de levensloop dragen de vrouwen vanwege hun speciale positie nu nog steeds de traditionele ikatsarung. In de ikatweefsels als dagelijkse kleding permiteert men zich steeds grotere vrijheden. Sarungtypen en -motieven van verschillende verwantengroepen worden met elkaar vermengd en nieuwe, sociaal neutrale motieven worden ingevoerd. Een voorkeur voor felle kleuren drukt zich in toenemende mate uit in het gebruik van geverfde garens uit de winkel voor de effen scheringdelen.

Ofschoon iedere Savunees, al dan niet Christelijk, nog altijd in het traditionele lijkkleed wordt begraven mag het sluitweefsel, de **wai labe**, op kerkelijk gezag door Christenen niet meer worden gebruikt. Dat juist op dit weefsel een verbod rust, geeft het buitengewone belang van het gebruik aan. Het verbod grijpt in op wat voor de Savunezen van grote betekenis is: de verbinding tussen levenden en doden. Ook mogen de grafweefsels niet meer op de daartoe bestemde plek bij het

groepshuisje worden gemaakt. Soms echter reikt de kracht van de adat tot over de grens van de nieuw aanvaarde godsdienst. Het probleem dat Christelijke vrouwen hebben met het verbod op bijeenkomsten bij het groepshuis wordt opgelost door het sturen van een sarung. Zo is men op symbolische wijze toch aanwezig. Ook voorziet de adat in voorschriften wat te doen met de heilige mand waarvan het bezit en gebruik door de kerkelijke autoriteit verboden is.

Reizend over Savu kan men constateren hoezeer de ikatdracht isteruggedrongen. Het meest bij de mannen, maar ook de vrouwen kiezen voor een spaarzamer gebruik van deze kleding. Als werkdracht is de ikatsarung vrijwel verdwenen. Overal in de velden ziet men de vrouwen gekleed in jurken of in een effen, blauwe sarung van een sterke, katoenen stof (afb.). De kostbaarheid van de ikatsarung wordt vooral bepaald door de enorme arbeid die het maken van zo'n weefsel kost. Meer en meer wordt dit kledingstuk beschouwd als 'goeie goed', iets waar men zuinig op is en dat alleen gedragen wordt als men naar de kerk gaat, een bezoek aflegt, op reis gaat of bij feesten en ceremonieën.

Een zondagsdienst in de Hervormde kerk van Seba geeft een goed beeld van het huidige kleedgedrag. De mannen dragen zonder uitzondering pantalon en overhemd. Een deel der vrouwen gaat westers gekleed. Een groter deel draagt een ikatsarung met kabaya. De sarung is voornamelijk de **ei wo rapi** met grote, bont uitgevoerde motieven. Het rustige en evenwichtige karakter van de traditionele sarung heeft plaats gemaakt voor een schreeuwerig effectbejag. Ofschoon daarbij de voorgeschreven vlakverdeling meestal nog wordt gehandhaafd, is dit kledingstuk vooral een show-artikel. Het vertelt niets meer over verwantschap, maar alles over mode. Waar vroeger voornamelijk werd doorgegeven en herhaald, daar bloeit nu de fantasie.

verwachting voor de toekomst

De huidige veranderingen op Savu in de ikatdracht zijn uitdrukking en spiegel van economische, sociale en culturele ontwikkelingen. Ze zijn toe te schrijven aan

de ontsluiting van het eiland, een daarmee samenhangende toegenomen geldeconomie en een groeiende invloed van het Christendom. Maar ook aan de verplichte uniformkleding van schoolkinderen die het dragen van westerse kleding bevordert en het onderwijs zelf dat bovendien meisjes minder tijd gunt voor het leren van de ikattechniek en sommigen van hen voor vervolgonderwijs van het eiland wegvoert.

Daar ondanks deze invloeden de sociale structuur van de savunese samenleving intact is gebleven en vrouwen in de ceremonieën van de levenscyclus hun functie blijven uitoefenen, is het niet te verwachten dat de savunese textieltraditie op korte termijn geheel zal verdwijnen. Op een aantal punten zal ze echter dezelfde weg gaan als de textielgebruiken van andere Indonesische eilanden. Zoals nu het spinnen al grotendeels verruild is voor het gemak van kant en klare garens, zo zal ook het verven met natuurlijke kleurstoffen binnen afzienbare tijd tot het verleden behoren. Mogelijkerwijs zal op termijn ook een groter aantal vrouwen voor de handel gaan werken, maar een bedreiging vormt dat niet. Deze voor de commercie gemaakte weefsels hebben voor de Savunezen geen andere dan economische betekenis. De Savunezen kopen deze doeken ook niet.

Het ikatten is op Savu tot grote perfectie gebracht. De precisie waarmee savunese vrouwen tot op vandaag hun ambacht uitoefenen is bijzonder groot. Zelden ziet men scheefgetrokken motieven en de garenkleuren zijn helder. Met technisch vernuft en grote creativiteit voeren zij bovendien nieuwe, ingewikkelde patronen uit. Deze motieven zijn meer dan ooit vrucht van een individueel ontwerpproces. Waar men zich vroeger persoonlijk uitdrukte in kleine variaties op de voorgeschreven motieven (afb.) daar uitmen zich nu op een veel ingrijpender manier. Dit ontwerpen gebeurt door een nog beperkt aantal, voornamelijk in Seba wonende vrouwen. Het straatbeeld toont hoe hun ideeën worden overgenomen. Het laat tevens zien hoezeer de rijke savunese textieltraditie zowel in haar orthodoxe vorm alsook op een nieuwe leest geschoeid voortleeft.

noot

1) de gemiddelde leeftijd waarop een savunese vrouw haar 'gemiddelde' kind krijgt, wordt geschat op 25 jaar. Inf.Plano logisch Demografisch Instituut Amsterdam.

BIJLAGE 1: OPBOUW VAN SARUNGS EN SELIMUTS

Een sarung bestaat uit twee gelijke, aan elkaar genaaide delen. Hiervan wordt een deel beschreven, van onder naar boven. Van de selimuts wordt de opbouw van zelfkant naar zelfkant gegeven.

sarungs

1. ei raja

scheervolgorde en aantal ikatbanen

- hebe: 1 x
- j'uli wurumada: 6 halve
- j'uli ngiu: 7 halve
- wo mea: 6 halve
- wo tadu: 2 x
- kelutu mea: 3 x
- kelutu meddi: 68 x

De volgende effen banen worden ingevoegd:

- wurumada: beginbaan van 30 zwarte draden (= 5 ngutu, 5 x 6 draden)
- meddi ae: een zwart vlak van 2 hie, grenzend aan de hebe
- mea ae (6 x): een baan van 12 rode draden
- d'ini (35 x), hier genoemd hika mea: een getwijnde draad van 1 rode en 1 gele draad
- lara (12 x): 2 gele draden
- d'jella wo tadu (2 x): 2 witte draden die de wo tadu insluiten
- laga hebe (2 x): 6 blauwe of zwarte draden die de hebe insluiten

- roa (7 x): een zwarte baan van 42 draden (= 7 ngutu, 7 x 6 draden)
- raja (3 x): baantjes van 5 of 7 witte draden die m.b.v. patroonlatjes een weefmotief krijgen
- b'akka: 6 rode draden die het sarungdeel afsluiten

opbouw

1. wurumada	16. mea ae	31. lara
2. kelutu meddi	17. d'ini	32. d'ini
3. d'ini	18. kelutu meddi	33. lara
4. kelutu meddi	19. lara	34. kelutu meddi
5. d'ini	20. d'ini	35. d'ini
6. kelutu meddi	21. lara	36. mea ae
7. 1/2 j'uli	22. kelutu meddi	37. kelutu mea
8. kelutu meddi	23. 1/2 j'uli	38. mea ae
9. lara	24. kelutu meddi	39. d'ini
10. d'ini	25. d'ini	40. kelutu meddi
11. lara	26. kelutu meddi	41. lara
12. kelutu meddi	27. d'ini	42. d'ini
13. d'ini	28. kelutu meddi	43. lara
14. mea ae	29. 1/2 j'uli	44. kelutu meddi
15. kelutu mea	30. kelutu meddi.	45. 1/2 j'uli
46. kelutu meddi	97. roa (2e)	148. kelutu meddi
kelutu meddi	149. 1/2 wo mea	47. d'ini
48. kelutu meddi	99. d'ini	150. kelutu meddi
kelutu meddi	151. d'ini	49. d'ini
50. kelutu meddi	101. 1/2 wo mea	152. kelutu meddi
51. 1/2 j'uli	102. kelutu meddi	153. roa (7e)
52. kelutu meddi	103. raja	154. kelutu meddi
53. lara	104. kelutu meddi	155. d'ini
54. d'ini	105. 1/2 wo mea	156. kelutu meddi
		98.
		100.

55. lara 106. kelutu meddi 157. 1/2 j'uli
56. kelutu meddi 107. d'ini 158. kelutu meddi
57. d'ini 108. kelutu meddi 159. b'akka
58. mea ae 109. roa (3e)
59. kelutu mea 110. kelutu meddi
60. mea ae 111. d'ini
61. d'ini 112. kelutu meddi
62. kelutu meddi 113. 1/2 j'uli
63. lara 114. kelutu meddi
64. d'ini 115. 1/2 j'uli
65. lara 116. kelutu meddi
66. kelutu meddi 117. d'ini
67. 1/2 j'uli 118. kelutu meddi
68. kelutu meddi 119. roa (4e)
69. d'ini 120. kelutu meddi
70. kelutu meddi 121. d'ini
71. d'ini 122. kelutu meddi
72. kelutu meddi 123. 1/2 wo mea
73. meddi ae 124. kelutu meddi
74. kelutu meddi 125. raja
75. d'ini 126. kelutu meddi
76. kelutu meddi 127. 1/2 wo mea
77. d'jella wo tadu 128. kelutu meddi
78. wo tadu 129. d'ini
79. laga hebe 130. kelutu meddi
80. hebe 131. roa (5e)
81. laga hebe 132. kelutu meddi
82. wo tadu 133. d'ini
83. d'jella wo tadu 134. kelutu meddi
84. kelutu meddi 135. 1/2 j'uli
85. d'ini 136. kelutu meddi
86. kelutu meddi 137. 1/2 j'uli

87. roa (1e) 138. kelutu meddi
88. kelutu meddi 139. d'ini
89. d'ini 140. kelutu meddi
90. kelutu meddi 141. roa (6e)
91. 1/2 j'uli 142. kelutu meddi
92. kelutu meddi 143. d'ini
93. 1/2 j'uli 144. kelutu meddi
94. kelutu meddi 145. 1/2 wo mea
95. d'ini 146. kelutu meddi
96. kelutu meddi 147. raja

no. 87 t/m 96 is gelijk aan 109 t/m 118 en 131 t/m 140.

no. 97 t/m 108 is gelijk aan 119 t/m 130 en 141 t/m 152.

2. ei led'o

scheervolgorde en aantal ikatbanen

- hebe: 1 x
- j'uli wurumada: 6 halve
- j'uli ngiu: 7 halve
- wo tadu: 2 x
- kelutu meddi: 55 x
- kelutu mea: 3 x

De volgende effen banen worden ingevoegd:

- wurumada: zwarte beginbaan van 30 draden (=5 ngutu, 5 x 6 draden)
- meddi ae (6 x): smalle zwarte baan van 3 of 6 draden
- meddi ae (1 x): grote zwarte baan(van 2 hie) onder de hebe
- roa ei led'o (4 x): zwarte banen met dunne blauwe lijntjes
- wokolo wo tadu (4 x): smalle baan van 5 blauwe draden boven de wo tadu
- d'jella wo tadu (4 x): 2 witte draden die de wo tadu afsluiten
- laga hebe (2 x): 6 blauwe draden die de hebe aan weerszijden afsluiten
- d'ini (26 x), hier genoemd 'mea, hika meddi, mea'. Mea zijn 2 rode draden, hika mea is een getwijnde draad van 1 zwarte, 1 rode en 1 witte draad.
- b'akka: 6 zwarte draden die het sarungdeel afsluiten

opbouw

1. wurumada	27. kelutu meddi	53. kelutu meddi
2. kelutu meddi	28. 1/2 j'uli	54. d'ini
3. d'ini	29. kelutu meddi	55. kelutu meddi
4. kelutu meddi	30. d'ini	56. 1/2 j'uli
5. d'ini	31. kelutu meddi	57. wokolo wo tadu
32. meddi ae (smalle)	58. wo tadu	6. kelutu meddi
7. d'jellawo tadu	33. kelutu mea	59. d'jella wo tadu
	8. wo tadu	34.

meddi ae (smalle) 60. kelutu meddi

9. wokolo wo tadu 35. kelutu meddi 61. d'ini

10. 1/2 j'uli 36. d'ini 62. kelutu meddi

11. kelutu meddi 37. kelutu meddi 63. d'ini

12. d'ini 38. 1/2 j'uli 64. kelutu meddi

13. kelutumeddi 39. kelutu meddi 65. meddiae(grote) 14. d'ini 40.

d'ini 66. kelutu meddi

15. meddi ae (smalle) 41. kelutu meddi 67. d'ini

16. kelutu mea 42. d'ini 68. kelutu meddi

17. meddi ae (smalle) 43. kelutu meddi 69. d'ini

18. d'ini 44. 1/2 j'uli 70. kelutu meddi

19. kelutu meddi 45. kelutu meddi 71. d'jella wo tadu

20. d'ini 46. d'ini 72. wo tadu

21. kelutu meddi 47. kelutu meddi 73. laga hebe

22. 1/2 j'uli 48. d'ini 74. hebe

23. kelutu medi 49. meddi ae (smalle) 75. laga hebe

24. d'ini 50. kelutu mea 76. wo tadu

25. kelutu meddi 51. meddi ae (smalle) 77. d'jella wo tadu

26. d'ini 52. d'ini 78. kelutu meddi

Bijlage 2: stamboom van mevr. Bireloedji**Error! Bookmark not defined.**

Mevr.Bireloedji is lid van de hubi Aè en van de wini Migi. Deze wini is ontstaan uit de wini Mekko.De stamboom geeft tevens het ontstaan van andere wini's aan.

I(na) Wenji D'ara Liè

- " Rede Dida
- " B'ab'o Rede
- " Mud'ji B'ab'o (hubi Aè) ----- Lou B'ab'o (hubi Iki)
- " Wenji Wawi
- " Piga Tede (wini Mekko) ----- Dila Tede (wini Pu Dila)
- " Dakki Mata
- " Walla Bawa
- " Lepa Luri
- " Hana Lau
- " Mare Tadda
- " Wenji D'aku
- " D'anga Djingi Tari ----- Ti'i Rebo (wini Ti'i)
- " Kunu Lobo
- " Gale Mone
- " Piga Talo
- " Dima Riwu
- " Migi D'jami Lobo (wini Migi)
- " Gale Bengngu
- " Lena D'jara Wadu
- " Mud'ji Mehe Manu
- " Tenga Gaè
- " Wenji Bengngu
- " Kati Wiè

- " Nona Lohu
- " Dila Menno
- " Dima Penu (mevr.Bireloedji)

GLOSSARIUM EN INDEX**Error! Bookmark not defined.**

Voor de uitspraak van onderstaande woorden geldt:

- twee of drie opeenvolgende klinkers worden met een vloeiende overgang uitgesproken. Dit met uitzondering van ei en ou die klankcombinaties zijn. Eenè wordt uitgesproken als een franseè ;

- twee opeenvolgende klinkers die met een ' zijn gescheiden, worden apart uitgesproken;

- de medeklinkers d,b,j en g worden hard uitgesproken. Deze zelfde medeklinkers waarachter een ' is geschreven, worden zacht en met een korte pauze uitgesproken.

1. ammu - huis/familie: 9
2. ana ina - afstammeling van de moederlijn: 8, 39, 43
3. b'akka d'ara - dat wat scheidt of doormidden snijdt: 29, 33, 36
4. Banga Liwu - de maanmaand april/mei(in Seba): 9
5. b'oda - een traditioneel selimutmotief: 30, 31
6. B'ui Ihi - de laatste dag van het zuiveringsritueel in de maand B'anga
Liwu: 9
7. D'ab'a Ae - de maanmaand maart/april(in Seba): 9, 33
8. dao - indigo: 41, 47, 55
9. d'ara rapi - scheringdeel dat met gebangblad wordt afgebonden: 20
10. d'jella - voeten: 36
11. dolila - een traditioneel selimutmotief: 26, 30
12. d'ula - een traditioneel selimutmotief: 29, 30, 31
13. ei hilu -èè n enkel dichtgenaaid sarungdeel dat vroeger om de heupen werd gedragen: 14
14. ei ke behhu - erfschat van de vrouw, ook wel keringat(zweet) genoemd:
41
15. ei kelere - een geikat sarungtype voor hubi Aè en hubi Iki leden: 17, 18,

20, 64, 74

16. ei led'o - een geïkat sarungtype voor hubi Iki vrouwen: 17, 18, 19, 22, 64, 71

17. ei leko wuè - een gestreepte sarung die gedragen wordt bij de ceremonie leko wuè: 39

18. ei mea - geïkatte lijkwade voor een vrouw: 33, 38

19. ei pudi - gestreepte, niet geïkatte sarung: 14

20. ei raja - een geïkat sarungtype voor hubi Aè vrouwen: 17, 18, 19, 64, 69

21. ei robo - ikatweefsel dat vroeger door vrouwen als borstdoek werd gedragen: 40

22. ei wo meddi - een geïkat sarungtype voor hubi Aè en hubi Iki leden: 17, 18, 20, 64, 74

23. ei wo rapi - een geïkat sarungtype voor hubi Aè vrouwen: 17, 18, 20, 64, 66, 73

24. hammu - eerste afbindlijn op de schering om garenbundels vast te zetten: 26, 33, 54

25. harru kab'a la - erfschat van de vrouw in de 3e generatie: 41

26. hebe - geïkatte hoofdbaan in de sarung: 17, 18, 21

27. hebe robo - een enkel gesloten geïkat sarungdeel dat door wini PuDila bruiden om het bovenlichaam wordt gedragen: 40

28. hegai - haak waaraan de lontartapper zijn bakken hangt: 29, 30

29. hiè - een bepaalde hoeveelheid afgemeten scheringgaren: 50

30. hig'i - een mannendoek (Walker gebruikt het woord hiji, wat volgens mevr. Bireloedji onjuist is)

31. hig'i giga - een gestreepte, niet geïkatte selimut: 14

32. hig'i huri - een geïkatte selimut: 14, 28, 31, 75

33. hig'i huri duè kène - een geïkatte selimut die uit twee weefbreedtes is samengesteld: 28

34. hig'i huri habu - een geïkatte heupdoek voor mannen: 28

35. hig'i huri hekène - een geïkatte selimut die uit één weefbreedte bestaat: 28

36. hig'i huri inu koko - een geïkatte schouderdoek voor mannen: 28

37. hig'i huri kettu - een geïkatte schouderdoek voor vrouwen: 14, 27
38. hig'i huri wo heppi - geïkatte adatselimut voor alle mannen: 29, 64, 75
39. hig'i huri wo rapi - een geïkatte selimut die zowel een rood als een zwart verfbad heeft gehad: 29, 64, 76
40. hig'i ja'a - een met indigo overgeverfde ikatselimut: 54
41. hig'i leko wuè - een effen witte selimut die door jongetjes wordt gedragen bij de ceremonie leko wuè: 39
42. hig'i mea - geïkatte lijkwade voor een man: 33, 38
43. hig'i pudi - een effen witte selimut voor adellijke mannen: 14
44. hubi - groepsverband van vrouwen: 7, 9, 10, 17, 21, 33, 35, 64
45. huri Hawu - traditionele savunese ikatmotieven: 21
46. huri J'awa - geïmporteerde ikatmotieven: 21, 25
47. huri Raja - (ook genoemd huri Duaè) vorstelijke ikatmotieven: 21
48. huri wo naiki - smalle ikatbaan in een selimut: 30
49. huri wo rena - (ook genoemd huri bella) brede en belangrijkste ikatbaan in een selimut: 29, 30
50. ihi welli - onderdeel van de bruidprijs: 39
51. j'uli - bepaalde ikatbaan in de sarung: 18, 26, 52
52. kaè - 1 omwikkeling bij het afbinden: 53, 54
53. kaè bate - een gesloten batikdoek die door bruiden wordt gedragen: 40
54. Kare Tegida - groepshuisje van een hubi: 9
55. kebbo - een rode kleurstof: 47, 55, 57
56. kekama haba - een traditioneel selimutmotief: 26, 31
57. kelutu - stippelijntje in ikatweefsels: 18, 25, 29, 30, 51
58. kenoto - bepaald deel van de bruidprijs: 39
59. kepepe b'ara - klerenmand
60. kepepe b'arra - heilige mand met grafweefsels: 41
61. kerogo - vertakking binnen het groepsverband van mannen: 7
62. lane - bepaalde ikatbaan in de wo rapi sarung: 18, 25, 51, 52
63. ledo - traditionele parendans voor de adel: 44
64. leko wuè - ceremonie waarbij een kind officieel wordt gekleed: 39
65. liba - scheringdeel van een bepaalde hoeveelheid af te binden draden: 53

66. Lou B'ab'o - voorouder van de hubi Iki: 7, 78
67. mea - rood: 37
68. meddi - zwart 69. meddi aè - grote, effen zwarte baan in de sarung: 17
70. Muj'i B'ab'o - voorouder van de hubi Aè: 7, 78
71. ngutu - een hele omwikkeling op het meetraam: 50
72. patola - motief van de wini Migi: 21, 24, 65
73. Rai Hawu - Savu
74. raja - smalle baan in de ei raja met een bepaald wefeffect: 19
75. roa - smalle, zwarte banen in de ikatweefsels: 19
76. tutu - motief van de wini Mekko: 21, 22
77. udu - stamverband van mannen: 7
78. uku rai Hawu - volgens de savunese gewoonten: 5, 48
79. wai labe - sluitweefsel op een dode: 14, 33, 38, 65
80. wai pe wai - weefsel waarmee het geslachtsdeel van een overleden man wordt bedekt: 14, 33
81. wai wake - geweven mannengordel: 14, 32
82. wangngu - katoen: 49
83. wini - vertakking binnen een hubi: 9, 10, 13, 17, 21, 39
84. wo heppi - volgens de Saunezen hun oudste ikatmotief: 26, 31, 35, 65
85. wo kelekku - motief van de wini Pi'i: 21, 23, 35, 64
86. wokolo - hoofd: 36
87. wo mea - bepaalde ikatbaan in een sarung: 18, 26
88. wope ekki - motief van de wini Mekko: 21, 22, 24
89. wo tadu - bepaalde baan in ikatweefsels: 18, 25, 29, 30, 52
90. wuru mada - onderste sarungdeel/ zijvlakken van selimuten sluitbaan van sarung en selimut: 17, 28

BIBLIOGRAFIE

- 1969 Adams, Marie Jeanne: System and meaning in east Sumba textile design, Cultural report Series 16, Yale University - Southeast Asia Studies
- 1981 Allen, Max: The Birth Symbol in Traditional Women's Art from Eurasia and the Western Pacific, Museum for Textiles, Toronto
- 1963 Beaglehole, J.C. ed.: The Endeavour Journal 1768-1771, London Angus and Sydney, vol.2: 149-170
- 1889 Bieger, Ph.: Eerste indrukken en ervaringen op het eiland Savoe. Uit de brieven van den zendeling Ph. Bieger, Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendinggenootschap 33: 127-158
- 1890 " Bezoeken op Soemba, Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendinggenootschap 34: 1-29
- 1975 Bolland, Rita: Enkele niet-westerse textieltechnieken - Het roller ophaler getouw en enkele van zijn variaties, verslag textieldag 24 april
- 1939 Bühler, Alfred: Die Herstellung von Ikattuchern auf der Insel Rote, Verhandlung der Naturforschenden Gesellschaft von Basel
- 1943 " : Materialen zur Kenntnis der Ikattechnik, Internationales Archiv für Ethnographie BD 43
- 1959 " : Patola influences in Southeast Asia, Journal of Indian Textile History, number IV
- 1916 Colenbrander, J.F.: Iets over de Savoeneesche adat in betrekking tot huwelijk en erfrecht, Tijdschrift van Binnenlands Bestuur: 44-48
- 1773 Cook, James: An account of the voyages undertaken by the order of his present Majesty for making discoveries in the Southern Hemisphere, John Hawkesworth, ed. London vol. 3: 662-703
- 1930 Couvereur, A.J.L. en Goslings, B.M.: de Timorgroep en de Zuid Wester eilanden - weven en ikatten, Gids in het Volkenkundig museum - Koninklijke Vereeniging Koloniaal Instituut

- 1973 Detaq, Yusuf Y.: Memperkenalkan Kebudayaan Suku Bangsa Savu,
Ende - Flores, Nusa Indah
- 1872 Donselaar, H.H.: Aantekeningen over het eiland Savoe,
Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendeling genootschap: 281-
340
- 1966 Douglas, Mary: Purity and Danger, Routledge & Kegan Paul,
London
- 1986 Elmberg, J.E.: Balance and circulation, Aspects of Tradition and
change among the Mejprat of Irian Barat, Etno grafika Museet Stockholm
publication 12
- ? Enserinck, P.: Van batikken en ikatten, Haarlemsche Kunst boekjes
2 VII J.H. de Bois, Haarlem
- 1972 Fox, James J. and Fox, Irmgard: A working bibliography on the
islands of Roti, Savu and Sumba
- 1977 a Fox James J.: Harvest of the palm, Harvard University Press,
Cambridge, Mass.
- 1977 b " : The textile traditions of Roti, Ndao and Savu, Textile
Traditions of Indonesia, ed. M.Kahlenberg, Los Angeles County Museum
of Art, Los Angeles
- 1977 c " : The ceremonial System of Savu, Canberra
- 1978 " : The union of Sun and Moon, Hemisphere vol. 22 no 7
- 1979 " : Figure and pattern crocodile: the foundation of the textile
traditions of Roti and Ndao, Indonesian Textiles ed. Mattiebelle Gittinger,
Irene Emery Roundtable on Museum textiles 1979 Proceedings: 39-55
- 1941 Galestin, Prof. Dr.F.D.K.: Eenige facetten der inheemsche kunst,
Daar wêrd iets groots verricht, samengesteld en verzorgd door
Mr.W.Helsdingen en Mr. Dr.H.Hoogenbrink, Elsevier Amsterdam
- 1949 Gittinger, Mattiebelle: Splendid Symbols, The Textile Museum
Washington
- 1895 Heeres, J.E.: Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlan
ders in den Maleischen Archipel, Martinus Nijhoff, vol.2: 422-428, 474-
478 Den Haag

- 1955 Hentze, Carl: Tod, Auferstehung, Weltordnung, Origo Zürich
- 1927 Heyne, K.: De nuttige planten van Nederlandsch Indië, Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, Buitenzorg Martinus Nijhoff
- 1949 Hoop, A.N.J.Th. van der: Indonesische siermotieven, Koninklijk Bataviaans Genootschap van Kunsten en Wetenschappen Bandoeng
- 1895 Huisingh, S.: Uit het verslag van eene bezoekreis op Savoe, Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap: 252-268
- 1952 Jager Gerlings, J.H.: Sprekende weefsels, Amsterdam
- 1909 Jasper, J.E. en Pirngadie, Mas: Een tentoonstelling van Indische huisvlijt, 's Gravenhage
- 1912 " : De inlandsche kunstnijverheid in Nederlandsch - Indië, vol.2 De Weefkunst, Den Haag
- 1978 Kana, Nico L.: Dunia Orang Savu, Jakarta
- 1980 " : The Order and Arrangement of the Savunese house, The Flow of Life ed. by James J.Fox, Harvard University Press, Cambridge Mass. and London England
- 1931 Lambooy, P.J.: Het pedo'a feest der Savoenezen, De Macedonier 35: 65-68
- 1964 Langewis, Laurens en Wagner, Frits A.: Decorative Art in Indonesian Textiles, Van der Peet Amsterdam
- 1902 Letteboer, J.H.: Eenige aantekeningen omtrent de gebruiken bij zwangerschap en geboorte onder de Savunezen, Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap: 40-49
- 1904 " : Verslag over de zending op Savoe in 1903, Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap 38: 350-359
- 1902 Loebèr, J.A.Jr.: Het ikatten in Nederlandsch Indië, overgedrukt uit Onze Kunst - voortzetting van de Vlaamsche school, J.Buschmann Antwerpen, L.J.Veen Amsterdam
- 1985 Maxwell, Robyn J.: De rituele weefsels van Oost-Indonesië,

- Indigo - Leven in kleur, ed. Loan Oei, Stichting Indigo Amsterdam, Fibula
Van Dishoeck Weesp
- 1979 Moss, Lawrence A.G.: *Cloths in the cultures of the Lesser
Sunda Islands*, Threads of tradition, Joseph Fisher, University of California
Berkeley
- 1857 Møller, Dr. Salomon: *Reizen en onderzoekingen in den Indi-
schen Archipel*, gedaan op last der Nederlandsche- indische regeering
tusschen de jaren 1828 en 1936, vol. 2, Frederik Møller Amsterdam
- 1925 Nieuwenkamp, W.O.J.: *Iets over de weefkunst op Soemba*,
Zwerftochten door Timor, Elsevier Amsterdam: 161-166
- 1886 Niks, J.F.: *Mededeeling van mijne bevinding en verrichtingen* op
het eiland Savoe, Mededeelingen van wege het Nederlandsche
Zendelinggenootschap 30: 20-32
- 1888 " : *Berichten omtrent Savoe*, Mededeelingen van wege het
Nederlandsche Zendelinggenootschap 32: 81-97
- 1976 Radja Haba, L.: *De Savoegemeenschap en veranderingsprocessen*,
scriptie Oestgeest
- 1885 Riedel, J.C.F.: *The Sawu or Haawu Group*, Revue Coloniale
internationale 1: 301-310
- 1900 Rouffaer, G.P. en Juinboll, Dr.H.H.: *De batik-kunst in*
Nederlandsch-Indie en haar geschiedenis, H.Kleinmann & Co Haarlem
- 1901 Rouffaer, G.P.: *Voordracht uitgesproken op 31 oct.*, den dag van
sluiting der tentoonstelling van Oost-Indische weefsels, Javaansche batiks
en oud-Indische meubelen, voor een kring van genodigden, overgedrukt uit
het Koloniale Weekblad van 7 nov. 1901 22
- 1902 a " : *Tentoonstelling van Oost-Indische weefsels en* *Batik's*,
museum voor Land- en Volkenkunde en Maritiem Museum Rotterdam
- 1902 b " : *Over Ikat's, Tjinde's, Patola en Chiné's*,
Gemeenschappelijk belang, 's Gravenhage
- 1954 ? *Sierkunst van de Tropen*, Museum het huis van Looy,
samengesteld door het Kon. Instituut voor de Tropen
- ? Solyom, Garrett and Bronwen: *Textiles of the Indonesian*

Archipelago, University Press Hawaii

1967 Schwartz, Paul R.: Journal of Indian Textile History,

Ahmedabad India. Ook de jaargangen 1956, 1957, 1959

1968 Straaten, H.S. van der: Van testament tot 'volkenkunde', Verre
naasten naderbij, Leiden

1875 Teffer, M.: De Savoe-eilanden, De oorspronkelijke en
tegenwoordige bewoners - Voornaamste middelen van bestaan,
Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap 19:
205-233

1925 Timorbode

1941 Vuuren, Prof.L. van: De inheemsche bevolkingsgroep in hun
verscheidenheid en verwantschap - Daar werd iets groots verricht,
samengesteld en verzorgd door Mr.W.H. van Helsdingen en
Mr.Dr.H.Hoogenbrink: 81- 103, Elsevier Amsterdam

1949 Wagner, F.A.: Sierkunst in Indonesië, Insulinde 6, Wolters
Groningen Batavia

1982 Walker, Alan T.: A grammar of Sawu, Badan Penyelenggara Seri
Nusa, Universitas Jaya Jakarta

1926 Wetering, F.H. van de: De Savoeneezen, Bijdragen tot de Taal-
Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië 82: 485-575

1911 Wielenga, D.K.: Het Savoeneesche huwelijk, Macedonier XV- 1:
129-135

1889 Wilken, Dr.G.A.: Plechtigheden en gebruiken bij verlovingsen en
huwelijken bij de volken van den Indischen Archipel, Bijdragen tot de Taal-
, Land- en Volken kunde van Nederlandsch-Indië, 5e volgrees deel IV:
380-462

1925 Wijngaard, Ds.E.C.A.A. van den: Dienstreis naar Rote en Savoe,
Timorbode 14

1890 a Wijngaarden, Br. J.K.: Eerste verslag- Savoe, Mededeelingen
van wege het Nederlandsche Zendeling genootschap 34: 366-383

1890 b " : Uit een schrijven van 27 februari 1890, idem: 384-386

1890 c " : Uit een brief van 1 april 1890, idem: 387-389

1891 " : Verslag van mijne verrichtingen en bevindingen over het
jaar 1890, idem 35: 233-267

1892 a " : Savoeneesche tijdrekening, idem 36: 16-34

1892 b " : De zedelijke toestanden op Savoe, idem: 407-419

NOTEN

- ¹ Van Vuuren 1941: 83-90. Galestin 1941: 170-173.
- ² Fox 1977a: 112, 1977c: 7.
- ³ Van de Wetering 1926: 491 en pers. informatie mevr. Bireloedji.
- ⁴ Bron: Kantor Kecamatan Savu Barat 1982.
- ⁵ Fox 1977a: 160-170. Radja Haba 1976:44.
- ⁶ Bron: Kantor Kecamatan Savu Barat 1982. Savunese godsdienst: 8.431 mannen, 5.156 vrouwen Nederlands Hervormd: 9.828 mannen, 13.087 vrouwen. Verder zijn er kleine groeperingen van Rooms Katholieken, leden van de Pinkstergemeente, Adventisten, Gereformeerden, Kemah Injil (afsplitsing van N.H.kerk) en Islamieten.
- ⁷ Fox 1977a: 81-83, 1977c: 4-10.
- ⁸ Kana 1978: 225. Radja Haba 1976: 20, en pers. informatie mevr. Bireloedji.
- ⁹ Sirih pinang: een pruim van verschillende ingrediënten. Het geven en delen van sirih pinang en het gezamenlijke kauwen behoort tot de sociale gedragsregels en versterkt het onderlinge verband.
- ¹⁰ Kana 1978: 57-59.
- ¹¹ Kana 1978: 146-191. S awah: velden waarop natte rijstbouw wordt gepleegd.
- ¹² Fox vertaalt 'hubi' met bloesem, Kana met bloementros, kolf. Volgens mevr. Bireloedji is hubi een gebogen stengel waaraan een vrucht groeit, zoals bij de lontar, bananen of pinangstengel. Het is ook een hulpetelwoord voor iets dat in clusters groeit. Walker behandelt alleen de laatste betekenis (he hubi wo mu'u = 1 cluster bananen). Een savunees woordenboek is er nog steeds niet.
- ¹³ Kana 1978: 305-306 en pers. informatie mevr. Bireloedji.
- ¹⁴ Kana 1978: 324.
- ¹⁵ Bron: Alu Dju, zus van bewaakster Kobe huis.
- ¹⁶ Donselaar 1872:323.
- ¹⁷ Kana (1978:422).
- ¹⁸ Detaq (1973:20).